

LIETUVOS KARIUOMENĖS ORGANIZACIJA REGLAMENTUOJANTYS DOKUMENTAI 1717–1775 M.

Dr. Valdas Rakutis
(Vytauto Didžiojo karo muziejus)

Įvadas

1782 metų kovo 4 d. Abiejų tautų Nuolatinės Tarybos Karo departamentas pasiuntė kai kuriems Lietuvos kariuomenės daliniams įsakymus atsiųsti visus turimus senus reguliامينus¹. Įgalioti karininkai: pulkininkas leitenantas Grigas Volanas (Grzegosz Wolań) ir mjr. Vygandas (Wigand) gautą iš dalinių departamento medžiagą perrašė ar tiesiog surišo į vieną Karo komisijos fondui priklausančią knygą, šiuo metu esančią Lietuvos valstybės istorijos archyvo senųjų aktų Karo komisijos fonde Nr. 18259. Prieš keletą metų ji pateko į straipsnio autoriaus rankas ir nuo to laiko prašėsi pateikiama mokslo pasauliu. Tačiau nesinorėjo šią medžiagą paprastai publikuoti, kadangi ji būtų užėmusi daug vietos, o pateikti duomenys, nesant paaiškinamosios medžiagos, turėtų mažai naudos kitų sričių specialistams, todėl ryžausi rastą medžiagą pateikti pridedant istorinį ir karybos raidos kontekstą, kad pateiktasis straipsnis galėtų būti laikomas užpildančiu Lietuvos kariuomenės istorijos baltąją dėmę.

Iš turimų dokumentų sunku spręsti, kieno iniciatyva buvo atliktas visas šis darbas. Kad tokį dalyką galėjo sugalvoti pats Karo departamentas, jame posėdžiaujantys Nuolatinės tarybos nariai ir komandiruoti karininkai, nesinorėtų tikėti, nes tada toks pats darbas turėjo būti atliktas ir Lenkijos Karalystės kariuomenėje, tačiau apie tai jokie Lenkijos karybos istorikai, kur kas daugiau nei Lietuvoje dirbę su Lenkijoje saugoma archyvine medžiaga, nerašė. Į autorystės klausimą atsakys ateities tyrimai

Trumpai apibūdinsime medžiagą apdorojusius karininkus. Pulkininkas Grigas Volanas (Grzegosz Wolań) buvo vienas iš ilgiausiai

¹ List in valoris Ordynansu do Kommendanta Brygad Ussarskiey y petehorskiej lub na miejscu ich Kommendę maiących względem doniesienia o pierwiastkowey płacy y Stanie Korpusów y przyłania extractów Etatów dawniejszych do Kancellaryi Departamentu. LVIA, f. SA, b. 18585, l. 95–97. Tokie patys įsakymai tą pačią dieną buvo duoti priešakinės sargybos pulkams ir penkiems pėstininkų pulkams, o apie jų išsiuntimą buvo informuotas tuo metu LDK kariuomenei vadovaujantis gen. ltn. kunigaikštis Adomas Čartoriskis. Tarp išvardintų adresatų nepaminėti gvardijos regimentai, janičarai ir artilerijos korpusas. Ten pat, l. 97.

tuo metu tarnaujančių Respublikos kariuomenėse karininkų, savo karjerą pradėjęs 1732 metais Saksonijos Grand–muškietininkų regimente, kai Augustas II siekė reformų būdu sustiprinti visų savo valstybių gynybinį pajėgumą, ir kaip tik per minėto regimento karininkus ir puskarininkius vėliau siekė stiprinti savo įtaką Lenkijos ir Lietuvos kariuomenėse. Didžiąją savo gyvenimo dalį šis karininkas tarnavo Lenkijos Karalystės gvardijos pėstininkų regimente², kuris visą XVIII a. vidurio laikotarpį buvo pavyzdingas ir kovinėmis savybėmis pasižymintis dalinys, anot tyrinėtojų, geriausias dalinys Respublikoje. Į Lietuvą jis pateko 1764–1765 metais, jo pavardę mes sutinkame vadoaujant iš Radvilų atimto Slucko įgulai, formaliai priskiriant jį Didžiosios buožės pėstininkų regimentui (po 1775–1776 metų reformų 2 didžiosios buožės pėstininkų regimentas)³. Ilgametė patirtis Respublikos kariuomenėse tikriausiai buvo tas veiksnys, nulėmęs šio karininko darbą Karo departamente prie Nuolatinės tarybos. Negalima atmesti spėjimo, kad paties Volano iniciatyva šis dokumentų rinkimas ir buvo organizuotas. Apie mjr. Vygandą duomenų neturime, jis greičiausiai tarnavo Lenkijos Karalystės kavalerijoje, todėl daugiau duomenų bus galima surinkti tik pasirodžius karininkų sąrašų I tomo 1 daliai⁴.

Kiek pateiktoji medžiaga atspindi realią padėtį, nėra lengva atsakyti, kadangi turime labai nedaug informacijos iš kitų šaltinių. Atsiminimai tėra keli: Martyno Matuševičiaus (Marcin Matuszewicz) ir Andriejaus Kitovičiaus (Jędrzej Kitowicz), kurių tik pirmieji skirti LDK. A. Kitovičius⁵, labai detaliai aprašęs kariuomenės gyvenimą Augusto III laikais, pažino Lenkijos Karalystės kariuomenės gyvenimą, o kaip rodo Stanislovo Augusto Poniatovskio laikų kariuomenės tyrimai, kuriems skirti ligšioliniai mano tyrimai, skirtumų būta. Janas Vimeris (Jan Wimmer), aprašydamas to paties laikotarpio Lenkijos kariuomenę, buvo labai parankus konsultantais, tačiau tiek jo, tiek LDK kariuomenei skyrusio Mariano Lecho (Marian Lech) darbai tėra pirmieji bandymai, kuriuos turės papildyti šis ir kiti straipsniai.

² Machynia M. ir kt. *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1777–1794*, t. II *Wojsko Wielkiego Księstwa litewskiego*, s. 360.

³ Rakutis V. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės Karo komisija 1765–1776 m. // *Karo archyvas*, t. XV, Vilnius, 1998.

⁴ Šis tomas turėtų pasirodyti 2002–2003 metų sandūroje. *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga narodów. T. I. Wojsko Koronne*, cz. 1 *Sztaby i kawaleria*. Aut. Machynia M. *Srednicki Cz.*

⁵ Kitowicz J. *Opis obyczajów za panowania Augusta III*. Warszawa, 1985.

Kadangi brandžiausi darbai apie LDK kariuomenę Saksų laikais parašyti Mariano Lecho, pateiksime išsamesnę jo darbų kritiką⁶. Darbo privalumas: geras asmeninės dalinių sudėties įvertinimas ir šaltinių gausa, paremta Vyriausiam Senujų Aktų archyve Varšuvoje (AGAD) saugoma Radvilų archyvo VII dalimi, taigi informacija apie 1735–1762 metų laikotarpį, kai M. K. Radvila buvo etmonu. Neturėta dokumentų, apibrėžiančių vidaus tvarkos taisykles, tačiau buvo galima vertinti faktinę padėtį. M. Lechas užsibrėžė atsakyti į labai daug klausimų, jam rūpėjo dalinių dydis, organizacija, realios funkcijos, praktiškai viskas, ką buvo galima išpešti iš lakoniškos informacijos. Ėmėsis apskaičiuoti realios kariuomenės santykį su etate numatytomis porcijomis jis atliko labai reikalingą darbą, tačiau vertinimai, paremti momentine padėtimi visam laikotarpiui per daug ankstyvi, ypač kai bandomas apskaičiuoti atstogaujančių procentas ar kiti atsitiktiniai skaičiai. Kitas straipsnių trūkumas – nepakankamas įsigilinimas į laikotarpio dvasią. Kalbėdamas apie rotmistro pareigybės, M. Lechas nesupranta, kad rotmistų pareigybės buvo suvokiamos ne kaip tiesiogiai tarnaujančių, bet savo vardu pritraukiančių bajorus prie tarnybos ir galinčių tokiu būdu suteikti poziciją smulkesniems savo klientams. Jis darė prielaidą, kad kariuomenė yra institucija, skirta tik krašto gynybai, o ne eiliniai titulai bajoriškoje Respublikoje, bent jau tautiniame autoramente, todėl daugelis papročių ir nuostatų atrodo keistai. Bet koku atveju, M. Lecho straipsniai tapo labai parankia atrama, ypač apibūdinant dalinius, nepateikusius informacijos apie save Karo departamentui.

Jonas Daujotas paskelbė kelis straipsnius skirtus kariuomenės problemoms Augusto III valdymo laikotarpiu⁷. Pirmasis straipsnis, skirtas Augusto III laikams, labiausiai vertingas tuo, kad jame į mokslinę apyvartą įtraukti dokumentai, skirti LDK artilerijai, iš Lietuvos valstybės istorijos archyvo, taip pat atkreiptas dėmesys į atskirus faktus, ligi šiol nepastebėtus istoriografijoje, tačiau informacija

⁶ Lech M. Autorament cudzoziemski wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce saskiej. Studia i Materiały do historii wojskowości. T. VII, cz. 1, Warszawa, 1961. To paties: Jazda autoramentu polskiego wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego w dobie saskiej. // Studia i Materiały do historii wojskowości. T. VII, cz. 2, Warszawa, 1961. Autorament cudzoziemski wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce saskiej // Studia i Materiały do historii wojskowości. T. VII, cz. 1, Warszawa, 1961.

⁷ Daujotas J. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės karybos problemos Augusto III valdymo laikotarpiu (1733–1763) // Lietuvos valstybė XII–XVIII a., p. 549–557. To paties LDK (Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės) kariuomenė XVIII a. // Karo archyvas, Nr. XIV, Vilnius, 1997.

paskelbta nesistemiškai, remiantis daugiau dalykiniu, o ne chronologiniu principu, todėl kariuomenė įgavo statiško, nekintančio ir mažai reaguojančio į to meto įvykius organizmo bruožų. Galbūt per daug užsibrėžta padaryti iškeliant per daug problemų, pasitaiko niekuo nepagrįstų vertinimų, nepakankamai suprasta M. Lecho pateikta statistinė medžiaga.

Siekiant apibūdinti viso laikotarpio LDK kariuomenę, reikia sukaupti dar didesnę archyvinę bazę. Tolesni žingsniai turėtų vykti etmonų archyvų paieškų kryptimi. Reikėtų ištirti Liudviko Konstanto (Konstantino) Pociejaus archyvą, kurio 1720 m. apyrašas yra žinomas, bei kitų etmonų archyvų likučius. Svarbi informacija gali būti saugoma Drezdeno archyve, šiandieninėje Vokietijoje, nepakankamai žinomi Kijevo ir Lvovo archyvai Ukrainoje. Tačiau tai jau kitų straipsnių uždaviniai, o juos rašant reikia sumažinti tiriamojo laikotarpio apimtį ir daugiau dėmesio skirti kariuomenėje tarnaujantiems žmonėms, jų tarpusavio santykiams. Labai perspektyviai atrodo bandymas lyginti kariuomenės ir visuomenės papročius, luominę struktūrą, ieškoti kariuomenės funkcijose valdančiojo luomo pažiūrų apraiškų, o ne išankstinio kariuomenės funkcijų priskyrimo ir vėlesnio nepasitenkinimo, kad nėra taip, kaip norėtusi.

Lietuvos kariuomenės istorijoje 1717–1764 m. laikotarpis yra viena iš mažiausiai tyrinėtų temų. Panaši situacija yra susidariusi ir Lenkijoje. Tokia padėtis susidarė dėl objektyvių, tiek ir dėl subjektyvių priežasčių. Kaip objektyviausias galima įvardinti kompleksinių šaltinių trūkumą, kariuomenės istorijos specifiką. Tačiau kur kas svarbesnės buvo subjektyviosios: „Auksiniai Saksų laikai“ buvo vienas iš nepatraukliausių laikotarpių Abiejų Tautų Respublikos, kaip valstybės, istorijoje nebuvo čia nei esminių reformų, nei akivaizdaus progreso, nei toli siekiančių, bet realių vizijų. Tai, be jokios abejonės, sąstingio ir valstybės merdėjimo laikai, kuriuos tyrinėti dažniausiai nėra nei įdomu, nei labai vertinga. Tai pasakytina ir apie kariuomenę, kuri glaudžiai susijusi su valstybės istorija. Tačiau toks įvaizdis netrukdo imtis tam tikrų šio laikotarpio sričių, kai domimasi ne tik sėkmingomis, pergales pasiekusiomis kariuomenėmis, bet ir kitomis, „miegančiomis“ kariuomenėmis, atskirais daliniais ir mažomis socialinėmis kariuomenių grupėmis.

Kariuomenės dalinių reguliavimui yra vienas iš pagrindinių šaltinių, kuriuose atsispindi dalinių organizacija, atlyginimai, materialinis aprūpinimas, ginkluotė, todėl jų įtraukimas į mokslinę apyvartą yra

didžiausias šio darbo tikslas. Turint keletą tokių dokumentų galima spręsti apie tas nedideles permainas, kurios vyko Lietuvos kariuomenėje Saksų laikais. Šio straipsnio uždavinys – pristatyti ir apdoroti naujai rastus XVIII a. LDK kariuomenės dokumentus, pateikiant juos to meto kariuomenių kontekste. Kartu bus siekiama atsakyti į klausimus, kokia buvo dalinių organizacija, ginkluotė, finansavimo sistema. Deja, ne visada turimi duomenys apie visus dalinius, todėl sunku daryti apibendrinimus.

Straipsnyje pateikiami bendriausi duomenys ir apie tuos dalinius, kurie nepateko į jau minėtą 1782 m. Karo departamento surinktą knygą, kad skaitytojas galėtų suprasti bendrą LDK kariuomenės organizaciją, o tyrinėtojas žinotų, kuriose vietose dar reikia padirbėti tiek ieškant naujų šaltinių, tiek juos vertinant, tiek apibendrinant.

Analizuojant atskirus reguliarius, remtasi prie dokumento pavadinimo nuorodose nurodytu šaltiniu, todėl tekste išnašos nekaruojamos. Lyginamoji ir kita tiesiogiai su šaltiniu nesusijusi poskyrio dalis, kurioje pateikta autoriaus nuomonė, atskirta trimis žvaigždutėmis. Straipsnio pabaigoje pateikiamas terminų žodynelis.

1. 1717 metų etatas

Etato sudarymo aplinkybės. Šiaurės karo metu Lietuvos kariuomenė nebuvo savarankiškas politinis įrankis nei švedų, nei Augusto II rankose. Tai greičiau gyventojų simpatijas rodanti formuotė ar tikriau paskiri būriai, remiantys arba švedus, arba antišvedišką koaliciją. Nė vienas Šiaurės karo mūšis nebuvo kovotas vien Respublikos pajėgomis, praktiškai nė vienas didesnis iš jų nebuvo laimėtas, o ir pralaimima buvo daugiausia dėl mūsų kariuomenės kaltės, taigi kariuomenės reitingas tiek savos visuomenės, tiek kaimynų akyse buvo ypač žemas, nors oficialiose kalbose ir buvo minimi žygdarbiai bei nuopelnai. 1709–1717 m. laikotarpis buvo tas laikas, kada formavosi pagrindinės 1717 m. reformos prielaidos, kūrėsi tam tikros organizacinės normos. Svarbų vaidmenį atliko 1710 m. Varšuvos seimo (Didžiosios Tarybos) priimtose nuostatos.

1710 metais Didžiojoje Varšuvos taryboje, kuri veikė Sandomiro konfederacijos rėmuose, faktiškai atlikdama seimo funkcijas, buvo keliamas kariuomenės didinimo klausimas. Sprendimai buvo priimami sunkiai, reikėsi atskirų vaivadijų separatizmas, pavietų vė-

liavų kūrimo idėjos. Kariuomenės didinimo projektas⁸ buvo pasiūlytas balandžio 4 d., prie jo savaitę laiko dirbo atskirai susirinkę etmonai, valdovas ir provincijų sesijos. Lietuvoje didelę reikšmę turėjo generalinės amnestijos ir Sapiegų gražinimo į legalų gyvenimą reikalai, tačiau numatytais mokesčiais bajorai apsidėti sutiko. Pagrindinės diskusijos bendrame seime vyko ne tiek dėl būsimos kariuomenės dydžio, jis buvo įvardintas aiškiai 36 000 karių Lenkijai ir 12 000 LDK, dažnai minint Liublino seimo priimtą etatą, bet dėl to, kas turėtų tokią kariuomenę išlaikyti – vyriausiasis išdas ar vaivadijos⁹. Kai kuriems deputatams kilo abejonių, ar numatytus pinigus pavyks surinkti, nes tiek privačiuose dvaruose, tiek ekonomijose yra labai sunki padėtis¹⁰. Tačiau ir gyventi toliau taip buvo sunku, nes krašte buvo „pagalbinė“ Rusijos kariuomenė, apie kurios išvedimą buvo taip daug kalbama ir deramasi su Rusijos pasiuntiniu, kažkas juk turėjo perimti tvirtoves, pasienio apsaugą, o ir švedų pavojus nebuvo visiškai praėjęs. Augustas II buvo pakankamai populiarus, tačiau visgi buvo prisibijoma jo ambicingų tarptautinių planų ir dar ambicingesnių vidaus politikos projektų.

Kita problema, kokia turi būti kariuomenė, kalbėta buvo nedaug, tik LDK kancleris paminėjo, kad savų pėstininkų kūrimas šiame krašte baigėsi blogai, todėl siūlė naudoti svetimšalių pavyzdžio dalinius. Rožanų atstovas (posel rożański) siūlė kuo greičiau pasiūsti etmonams karininkus į vaivadijas bei siūlė karaliui pasiūsti universalus vaivadijoms. Galų gale balandžio 10 d., seimui atsisakius duoti generalinius mokesčius, buvo paliktas Liublino seimo etatas¹¹. Su tuo nenorėjo sutikti kariuomenės didinimo šalininkai, ir kitą dieną buvo svarstomas projektas „Respublikos gynimas“. Šiame projekte numatytos reformos daugumai deputatų nepatiko, geriausiu atveju sutiko duoti vaivadijų pėstininkus. Karalystės išdininkas matydamas, kad valstybinės kariuomenės stiprinimo projektas buksuoja, pradėjo ieškoti kompromisų, kad galbūt kariai su savo 100 auksinų alga tegu būna vaivadijų žinioje, bet apranga ir ginklai (140 auksinų) tegu lieka Respublikos išdų žinioj. Tačiau daugiausiai priešinantysis kai kurioms Didžiosios Lenkijos vaivadijoms, nutarimas priimtas nebuvo, bet ir

⁸ Diariusz walnej rady Warszawskiej z roku 1710. Wilno, 1928, s. 174.

⁹ LDK išdininko kalba. Diariusz walnej rady Warszawskiej z roku 1710. Wilno, 1928, s. 176–177.

¹⁰ Zakročio seniūno komentaras LDK išdininko kalbai. Ten pat, s. 179.

¹¹ Ten pat, s. 183.

nebuvo visiškai atmestas. Balandžio 12 d. vėl grįžo prie kariuomenės algų klausimo, buvo perskaitytas projektas „Reguliarūs ir laiku mokami ketvirtiniai mokesčiai kariuomenei“, sudarytas 1661 m. pavyzdžiu ir numatantis pavietų pėstininkų milicijas, kiekvienam kariui mokant 100 auksinų metinę algą ir skiriant 140 auksinų metinių išlaidų ginklams, ekipuotei ir uniformai. Tai reiškė apie 7 milijonus auksinų, kai etmonų projektas numatė 15 milijonų ketvirčiui. Antrą kartą grįžus prie pateikto projekto, vėl prasidėjo debatai dėl per didelių mokesčių. Iš tikrųjų, pereinant prie trejų metų laikotarpio reguliarių mokesčių, reikėjo patikimų ir garantuotų mokesčių, kad išdas būtų pajėgus išmokėti algas, nes netiesioginiai mokesčiai dėl sugriautos infrastruktūros daug duoti negalėjo¹². Lietuvių projektas „Užmokestis kariuomenei“ buvo priimtas be komentarų, numatant padūmės¹³ mokesį po 16 florinų¹⁴ metams pagal 1690 m. tarifą, mokant per 4 ratas¹⁵, gėralų mokesčiai atiduoti didžiajam etmonui L. Pociėjui, nustatytas kariuomenėje netarnaujančių totorių pagalvės mokestis, tam pačiam etmonui turėjo mokėti ir žydai¹⁶. Galų gale seimas patvirtino 1703 m. Liublino seimo priimtą etatą, kuriame numatyta Lenkijos Karalystės kariuomenę padidinti iki 36 000 karių, iš kurių 26 000 turėjo sudaryti dragūnai ir reitai. Be šio skaičiaus, dar turėjo būti nuo 21 dūmo rekrūtuojami pėstininkai, kurių išlaikymui skiriama po 240 auksinų, iš kurių 100 auksinų turėjo būti skiriama pačiam kario atlyginimui, o 140 jo aprangai, ginklams ir amunicijai; pastaroji suma buvo skiriama valstybiniam išdui¹⁷. LDK išdininkas tokį seimo sprendimą laikė klaida ir pralaimėjimu¹⁸. Tačiau, kaip parodė ateitis, tai buvo per daug to meto visuomenei ir valstybės ekonomikai, po maro

¹² Netiesioginiai mokesčiai buvo imami ne nuo turimo turto (žemės, nekilnojamojo turto, karčemų ir pan.), o leidžiant užsiimti tam tikra veikla, pvz., realizuoti alkoholinius mokesčius ar prekiauti užsieniniais vynais). Ten pat, s. 194.

¹³ Mokestis, imamas nuo „dūmo“, t. y. naudojamo kamino ar krosnies. Tokia mokesčio forma buvo naudojama todėl, kad mokesčių rinkėjai galėjo lengvai apskaičiuoti mokesčio dydį ir pasikeitimus dėl gyventojų skaičiaus kitimo, tačiau stabdė savarankiškų šeimų kūrimosi procesą.

¹⁴ Florinas – XIII–XVI a. Florencijos pinigai, XVII–XVIII a. naudotas ir kitose Europos valstybėse, atitiko Nyderlandų guldeną arba dukatą, t. y. apie 36 Lenkijos vario auksinus (1733 m. kursu). Tikslų dydį sunku apskaičiuoti dėl XVII a. II pusėje vykusios varinių pinigų infliacijos). Pagal Wierzbowski T. *Vademecum. Podręcznik dla studiów archywalnych*. Lwów–Warszawa, 1926. s. 221.

¹⁵ Rata – mokesčio mokėjimo periodas, apimantis pusę metų nuo kovo 1 d. iki rugsėjo 1.

¹⁶ Ten pat, s. 196.

¹⁷ Ten pat, s. 202.

¹⁸ Ten pat, s. 199–200.

trejus metus neužderėjęs derliui 1712 – 1714 prasidėjo badas. Bajorija, kovojanti už išgyvenimą, abejingai žiūrėjo į viską, kas neatliepė svarbiausių išlikimo ir egzistencijos poreikių¹⁹, taigi numatytas kariuomenės dydis vargu ar buvo pasiektas, tuo labiau kad krašte ramybės nebuvo. Augustui II vis dar trukdė Stanislovo Leščinskio šalininkai ir iš jų gimstančios naujos jėgos, neretai susijusios su kitų valstybių politika. Nerasdamas reikalingo palaikymo Abiejų Tautų Respublikoje, bet vis dar aktyvus tarptautiniu lygmeniu, Augustas II vis dažniau rėmėsi 1709 m. pradėta atkurti Saksonijos kariuomene, nei neaiškaus pavaldumo, menkai aprūpintais Respublikos daliniais. Padėtį komplikavo labai skirtingi įvairių jėgų ir atskirų valstybių interesai, turėję tiesioginės įtakos tiek Saksonijos, tiek Abiejų Tautų Respublikos reikalams. Augustas II, 1709–1713 m. aktyviai veikdamas dėl Šiaurės lygos²⁰ atkūrimo, 1713–1714 m. artėdamas su Prancūzija, buvo daug prisizadėjęs trečiosioms jėgoms, priklausė nuo kitų pagalbos ar geranoriškumo, o dažnas jo pozicijos keitimas skatino visuotinį nepasitikėjimą jo sako- mais žodžiais ar pasirašomomis sutartimis, mažino populiarumą jo valdomose valstybėse.

Apie vidaus padėtį Lietuvoje 1710–1715 m. turime nedaug studijų. Yra žinoma, kad 1710 m. tarybos sprendimu svarbią vietą surenkant mokesčius atliko etmonai, rinkę kai kuriuos mokesčius ir šias pareigas jie atliko pakankamai uoliai, nevengdami pasiūsti dalinius į mokesčių nemokančius pavietus ar privačias valdas, kur šie daliniai patys suvalgydavo tai, kas jiems priklausė. Tokiais atvejais pasitaikydavo visokių įstatymų pažeidimų, ypač renkant hibernos²¹ mokesčius²². Matyt, kaip tik šiuo metu gimė idėja, kaip išspręsti kariuomenės išlaikymo problemas nestiprinant centrinio valstybės aparato, perleidžiant kai kurias išdo funkcijas pačiai kariuomenei.

Didelę reikšmę visiems Lietuvoje vykusiems įvykiams šiuo laikotarpiu turėjo Lietuvos didysis etmonas Liudvikas Pociejus. Jis vykdė prorusišką politiką, keldamas atskiros nuo Lenkijos Lietuvos, su-

¹⁹ Staszewski J. August II Mocny. Wrocław, 1998, s. 186.

²⁰ Šiaurės lyga – tarptautinė politinė ir karinė sąjunga, nukreipta prieš Švediją, kurios pradžia laikoma 1698 metais sudaryta Saksonijos–Danijos sąjunga, pradžioje gynybinė, vėliau gynybinė-puolamoji. Prie sutarties prisidėjęs Rusijai ir Brandenburiui, ji tapo pagrindine Šiaurės karo iniciatore. Šios lygos kūrėju pagrįstai vadinamas Augustas II.

²¹ Hiberna – mokestis, XVI a. pabaigoje siekiant apsaugoti rutinių žemių gyventojus nuo savos kvartinės kariuomenės apiplėšimo, kai jie žiemos sezonui pasitraukdavo nuo sienos, kurią saugojo į vidines teritorijas. LDK tiesiog mokestis kariuomenės reikalams.

²² Staszewski J. August II Mocny. Wrocław, 1998, s. 187.

sijusios su Rusija idėjas. Tai buvo savanaudiškas, politiškai labai aktyvus žmogus, turėjęs daug priešų ir dažnai keitęs politines stovyklas sudėtingu 1710–1720 m. laikotarpiu. Ypač dažnai jo pozicijos keitėsi Augusto II atžvilgiu. Visa tai nepadarė atlikti kariuomenės rengimo ir aprūpinimo darbus, nors jie ir buvo atliekami 1710 gegužės mėn., visą 1711 m. pavasarį. Liudvikas Pociėjus šiuo laikotarpiu siekė išvesti iš Lietuvos teritorijos visas svetimias kariuomenes, priešinosi Augusto II bandymams skirti karininkais svetimšalius. Turimos skurdžios žinios rodo, kad esant šiam etmonui, pertvarkyti kariuomenę vakarietišku pavyzdžiu buvo sunku. Tuo labiau kad su lauko etmonu Stanislovu Denhofu santykiai buvo labai įtempti, prasidėjo aktyvi politinė kova, neigiamai paveikusi bendrą kariuomenės nuotaiką²³. LDK kariuomenė buvo naudojama kaip įrankis sprendžiant Neurburgo valdų²⁴ klausimą. Nors neturime tikrų žinių, bet galima spėti, kad LDK kariuomenė 1710–1714 m. buvo mažai parengta kovos veiksams, politizuota, svarbiau buvo ištikimybė etmonui ir jo intrigoms nei gebėjimai mūšio lauke.

1715 m. Lenkijoje, o 1716 m. ir Lietuvoje prasidėjo atviras karas tarp Augustą II remiančių saksų dalinių ir Tarnograde konfederaciją įkūrusių bajorų. Konfliktas prasidėjo nuo to, kad po kovų Pamaryje Saksonijos kariuomenė, iki tol vienintelė gynusi Respublikos teritoriją tiek nuo Švedijos vadovaujamos koalicijos, tiek nuo per didelių sąjungininko Rusijos caro Petro I apetitų, kampanijai pasibaigus negrižo į Saksoniją, o pasiliko Respublikos teritorijoje. Pagal valdovo patarėjo Lagniskio projektą, Augustas II ruošėsi ją panaudoti įvykdant valstybės perversmą ir seimo keliu atliekant reformas, kurių pagrindinis tikslas buvo *liberum veto* ir valdovo elekcijos panaikinimas. Šalia to buvo ir Saksonijos politinio veikėjo feldmaršalo Flemingo planas, pagal kurį saksų kariuomenė turėjo išprovokuoti Respublikoje maištą, kurį numalšinęs Augustas II galėtų įtvirtinti savo valdžią ir padiktuoti reformų formą. Pirmasis projektas buvo labiau legalus ir atitiko Respublikos tradicijas bei etmonų veikla nepatenkintųjų nuotaikas, antrasis buvo panašus į blogiausius absoliutinio

²³ Ludwik Pociēj. PSB, t. XXVII, Warszawa, 1982.

²⁴ Neurburgo valdos – Biržų ir Dubingių kunigaikščių valdos, kurios išmirus vyriškajai linijai paveldėjimo keliu atiteko Neurburgo kunigaikščiams Vokietijos imperijoje. Kadangi tai ardė Respublikos ir LDK vientisumą, buvo tariamasi, ką su jomis daryti, paliekant žemes savųjų valdžioje ir sumokant kompensaciją paveldėtojams. Dėl šių valdų, sudariusių didelę teritoriją ne valstybiniu požiūriu, vyko nuolatinės teisinė, politinė ir net ginkluota kova.

valdymo siekiančio valdovo stereotipus, susiformavusius XVI a. pabaigoje – XVII amžiuje, tačiau pirmasis projektas buvo sunkiai realizuojamas, o antrasis buvo paprastesnis. Kaip ten bebūtų, atvykusi saksų kariuomenė sutiko tokį didelį Lenkijos bajoriškos visuomenės pasipriešinimą, kad jau 1714 m. pradėjo organizuoti lokalinės konfederacijos, o 1715 m. – generalinė Tarnogrado konfederacija Lenkijoje. Pradėjo Augusto II valdomų valstybių karas, kiek panašus į pilietinį, bet koku atveju pražūtingas šiam ambicingam valdovui. Kas vyko Lietuvoje ir kokią poziciją užėmė valstybinė LDK kariuomenė, turime nedaug žinių. Liudvikas Pociėjus laikėsi dvigubos politikos: būdamas šiuo laikotarpiu Augusto II priešininku, jis rėmė antisaksiškas pajėgas, prisidėjo organizuojant Vilniaus konvokaciją, iš kurios gavo nurodymą ginti LDK teritoriją nuo saksų įsiveržimo, jo žiniai buvo perleidžiama atskira bajorų vėliava ar net visuotinis šaukimas, bet Augustui II susidraugavus su rusais ir pažadėjus L. Pociėjui palikti didžiojo etmono pareigybę, aktyviai į karo veiksmus nestojo, užimdamas tarpininko tarp antisaksiškai nusiteikusių bajorų, Augusto II ir Petro I. Tačiau 1716 03 23 buvo paskelbta generalinė konfederacija ir LDK. Pradžioje L. Pociėjus lyg ir prisidėjo, bet kadangi jo lojalumas konfederatams kėlė abejonių, kariuomenė sukilo, L. Pociėjus buvo priverstas bėgti ir, jeigu ne Petro I parama, būtų žuves, jo autoritetas patyrė didelį pralaimėjimą²⁵. Tuo tarpu Saksų daliniai nustumė lenkus į dešinią Vyslos krantą, tačiau įsikišus konfederatų pakviestiems Rusijos kariuomenės daliniams, kovojančios pusės buvo atskirtos, Petras I užėmė tarpininko poziciją. Ilgų derybų, vykusių 1716 m. rudenį, metu išaiškėjo didžiuliai Augusto II ir jo valdinių Abiejų Tautų Respublikoje požiūrių į valstybės valdymo formas skirtumai. Augustas II vis dar siekė bet kokiomis priemonėmis sustiprinti valstybės centralizaciją, išgydyti valstybinės organizacijos silpnumą lemiančias ligas, tuo tarpu konfederatai aklaui gynė savąsias respublikoniško valdymo tradicijas. Derybų metu antisaksiška grupuotė dar labiau konsolidavosi, todėl negalėjo būti kalbos apie kokį nors abiem pusėm priimtina kompromisą, taigi Rusijai į rankas buvo atiduota galimybė pačiai padiktuoti susitarimo sąlygas. 1715 m. lapkričio 6 d. buvo pasiektas nutarimas sušaukti seimą Varšuvoje, kuris tik patvirtintų priimtas sutarties nuostatas, neleidžiant seimo metu jas keisti ar net diskutuoti.

²⁵ Ludwik Pociej. PSB, t. XXVII, Warszawa, 1982.

Politiniu požiūriu Augustas II nieko nelaimėjo, ko siekė nuo 1714 m. Visais kitais svarbiausiais punktais buvo įteisintos konfederatų nuostatos, tačiau kariuomenės ir išdo valdyme buvo įvykdytos esminės reformos, sudariusios teorinį pagrindą visiems mūsų žemiau tiriamiems reguliavimams.

1717 m. reformos esmė. 1717 m. Respublikos kariuomenės etatas, kurio pagrindinės nuostatos formavosi 1710–1716 m. laikotarpiu, turėjo išspręsti šias pagrindines problemas ir atitikti keliamus reikalavimus:

1. Turėjo būti sukurta nuolatinė kariuomenė, neišsiskirstanti kampanijai pasibaigus, turėjo atitikti tuometinės kariuomenės reikalavimus.

2. Nuolatinėi kariuomenei reikėjo sukurti patikimą aprūpinimo sistemą.

3. Naujoji sistema turėjo iš esmės tikti tiek valdovui, tiek bajorijai.

4. Naujoji sistema turėjo patikti kaimynams, visų pirma Rusijai.

1. Nuolatinės kariuomenės užuomazgų būtų galima ieškoti dar vėlyvuosiuose viduramžiuose, tačiau savo klasikinius bruožus ji įgavo po Trisdešimties metų karo, kai Prancūzijoje buvo pradėti kurti nuolatiniai pulkai. Tam tikra prasme jau Švedijos karaliaus Gustavo II Adolfo kariuomenė buvo nuolatinė, tačiau ji dažniausiai buvo išlaikoma nukariautų kraštų sąskaita ir nuolat kariavo. Artimiausieji mūsų kaimynai nuolatinės ginkluotąsias pajėgas kūrė XVII a. pabaigoje: Prūsijoje ji atsirado Didžiojo Kurfiursto²⁶ valdymo pabaigoje, Austrijoje – XVII a. pabaigos karų su Turkija metu, Rusijoje Petro I rūpesčiu 1682–1705 m. laikotarpiu, Saksonijoje – 1682 m. Kariuomenės pastovumo reikalavo išaugusi šaunamojo ginklo reikšmė ėmus vartoti titnaginius šautuvus ir formuoti pėstininkais paremtas taisyklingų formų rikiuotes, savo forma primenančias linijas. Kariuomenės veiksmingumą lėmė sugebėjimas šaudyti nustatyta sparta, atlikti reikalingus persirikiavimus, žygiuoti į koją, nepabūgti ir išlaikyti pozicijas iki fizinių pajėgumų ribos. Išaugo kareivių parengimo, visų pirma muštro reikšmė, todėl kariuomenė turėjo būti nuolat rengiama ir mokoma.

²⁶ Didysis Kurfiurstas – Brandenburgo elektorius ir Prūsijos kunigaikštis Fridrichas Vilhelmas (1620–1688, valdė nuo 1640 m.), sugebėjęs atleisti Prūsiją nuo leninės priklausomybės Lenkijos karaliui Olivos taikos sutartimi 1660 m. ir sudaręs prielaidas Prūsijos valstybės susidarymui 1700 m.

2. Respublikos valstybinė santvarka XVIII a. antrajame dešimtmetyje buvo decentralizuota ir labai neveiksminga. Be *liberum veto* ir valdovo rinkimo dideliu trūkumu reikia laikyti vaivadijų ir pavietų partikuliarizmą, pasireiškusį nustatant mokesčius kariuomenei: bajorai sutikdavo apsidėti mokesčiais, bet su įvairiom sąlygom, dažnai neperduodant pinigų LDK išdui, o mokant tik savo pavieto kariams per savus mokėtojus. Tokios vaivadijų ir pavietų vėliavos galėjo būti vadinamos valstybės kariuomene tik su dideliu rezervu ir neatitiko jau minėtų reikalavimų kariuomenei. Bajorija bijojo perduoti dideles sumas valstybės išdininkams ar etmonams, kad šie nepasielgtų su jais ir turima kariuomene savo naudai, o žinant Liudviko Pociėjaus ir ankstesnių etmonų savybes, šie nuogaštavimai turėjo rimtą pagrindą. Bajorijai labiau priimtinas atrodė variantas, decentralizuojantis mokesčių sistemą ir iš pirmo žvilgsnio labiau atitinkantis „pavieto bajoro“ sampratas apie tėvynę ir jos gynybą. Kita vertus, tie patys bajorai sudarė kariuomenės karininkų korpusą, tarnavo draugais ir paprastais kariais, likusieji dažnai kentėjo nuo laiku negavusių algos savų kareivių, todėl visi norėjo laiku apmokamos ir tvarkos besilaikančios kariuomenės. Taip gimė idėja nustatyti pastovius mokesčius kariuomenei, surašant koks pavietas kiek ir kokių kariuomenei skirtų mokesčių mokės, o pasiimti juos turėjo pačios kariuomenės daliniai, atsisakydami valstybinio išdo ir centrinės kariuomenės kasos paslaugų. Mokėjimo pagrįstumas turėjo užtikrinti pati kariuomenė, turėjusi teisę sau skirtas sumas išsireikauti. Tokia sistema pasirodė esanti pakankamai veiksminga, nors ir apkrovė dalinius jiems nebūdingomis funkcijomis, turėjo įtakos centrinės kontrolės nusilpimui, kovinės dvasios smukimui ir kariuomenės silpnumui. Daliniai praktiškai nebuvo priklausomi nuo centrinio aparato ir gyveno savarankiškai.

3. Valdovo reikalavimai kariuomenei buvo aiškūs: jam reikėjo patikimos, šiuolaikinės kariuomenės, sugebančios vykdyti tiek kovos užduotis prieš užsienio priešus, tiek kaip būdas patraukti į savo pusę vietinius bajorus, duodant jiems galimybę tarnauti ir gauti paaukštintimą. Šiam reikalui labiausiai tiko svetimšalių autoramento daliniai, t. y. pėstininkai, dragūnai ir artilerija. Ypač svarbūs valdovui buvo gvardijos daliniai, turėję būti su valdovu. Augustas II vis dar neprarado vilties, kad jam pavyks rasti Abiejų Tautų Respublikoje sluoksnių, galinti paremti jį krašte, tik nuo 1717 m. jis tai siekė padaryti palaipsninio darbo, o ne perversmo keliu.

Bajorijos gyvenimui daug didesnės reikšmės turėjo senojo pavyzdžio Tautinio arba Lenkų autoramento daliniai, dažniausiai kavalrija ir joje esantys bajorams skirti karininkų ir draugų etatai. Tradiciškai buvo laikoma, kad šie daliniai visada bus ištikimi respublikoniškoms tradicijoms ir negalės būti panaudoti prieš pačią bajoriją. Kita vertus, šiuose daliniuose buvo nesunku tarnauti, nebuvo tiek muštro, tvarkos, darbo, o atlyginimai buvo didesni.

4. Rusijos interesus apibūdinti sunkiausia. Jai rūpėjo, kad naujoji kariuomenė nebūtų labai didelė, tiktų sumaiščiai sukelti, bet galėtų patenkinti kasdieninius taikos meto reikalavimus. Labai svarbu buvo tai, kad etatas buvo nuolatinis ir buvo užtikrinamas net ir seimui iširus, taigi buvo galima ardant seimus visiškai neardyti gynybos sistemos, kita vertus, norint neleisti kariuomenės didinti, buvo galima tai daryti stabdant sprendimų priėmimą seime. Rusijai nereikėjo savųjų nutarimų „prastumti“, jai užteko tinkamai pasinaudoti valdovo ir bajorijos nesutarimais. Taip pat buvo svarbu užtikrinti kokybinį kariuomenės silpnumą, o tai buvo galima padaryti nenustatant karininkams algų, kariuomenę decentralizuojant, sudarant sąlygas piktnaudžiavimams. Kitų valstybių įtaką sudarant 1717 m. etatą, reikėtų laikyti nereikšminga²⁷.

1717 m. etatas numatė Abiejų Tautų Respublikai 24 000 karių porcijų kariuomenės etatą, iš jų 6 000 porcijų teko Lietuvos Didžiajai kunigaikštystei. Porcija turėjo būti vieno eilinio kario metinė alga, tam tikras atlyginimų mokėjimo vienetas. Pagal minėtą etatą, kariuomenė kaip ir seniau buvo skirstoma į Svetimšalių ir Lenkų (Tautinį) autoramentus, o šie – į dalinius ir padalinius. Algos buvo nustatytos šitaip: dragūnų porcija – 300, pėstininkų – 200; husarų porcija – 448, petihorų – 372, totorių ir kazokų – 272 auksinai.

²⁷ Gierowski J. Wokół mediacji w Traktacie Warszawskim 1716 roku.//Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne, z. 26, Kraków, 1969, s. 66.

1 lentelė. LDK kariuomenė pagal 1717 m. etatą

<i>Svetimšalių autoramentas</i>	
Dragūnai	
Jo Karališkosios Malonybės dragūnų leibregimentas	600
Karalaičio (Pinsko) (dragūnų) raitelių regimentas	300
Didžiosios buožės raitelių regimentas	300
Lauko buožės (dragūnų) raitelių regimentas	300
Pėstininkai	
Jo Karališkosios Malonybės pėstininkų regimentas	1000
Didžiosios buožės pėstininkų regimentas	425
Lauko buožės pėstininkų regimentas	425
Artilerijos korpusas (atskiroji kuopa)	150
Didžiosios buožės janyčarų (vengrų) vėliava	150
Lauko buožės janyčarų (vengrų) vėliava	100
LDK kanclerio janyčarų (kazokų) vėliava	60
Vyriausiojo Tribunolo janyčarų vėliava	100
<i>Tautinis (Lenkų) autoramentas</i>	
Husarai: 6 vėliavos: 1 po 100, 3 po 70, 2 po 45 porcijas	400
Petihorai: 26 vėliavos: 4 po 80, 22 po 40 porcijų	1200
<u>Priešakinė sargyba</u>	
Totoriai: 1 po 60, 7 po 40, 2 po 30 porcijų	400
Kazokai: 10 vėliavų po 30 porcijų	300

Etatas kiek sumažino pavietų ir vaivadijų įtaką kariuomenei, kiek apribojo etmonų valdžią²⁸. Pagrindiniu šio etato trūkumu buvo tai, kad nebuvo numatyti pinigai nei karininkams, nei ginklams, nei uniformoms, nei kitoms smulkioms išlaidoms, todėl etatas nustatė tik lėšų, skirtų autoramentams bei daliniams proporcijas ir dydžius bei lėšų išieškojimo šaltinius, o konkrečias išraiškas daliniai turėjo nustatyti remdamiesi etmonų pasirašytais reguliaminiais.

²⁸ Rostworowski E. Historia powszechna. Wiek XVIII. Warszawa, 1977, s. 398.

2. Pėstininkų reguliaminai

1717 m. Didžiosios buožės (Lauko buožės) pėstininkų regimento reguliaminas²⁹

Šiam skyreliui pagrindiniu šaltiniu naudotas 1717 m. Lauko buožės (toliau LB) pėstininkų regimento reguliamino nuorašo, padaryto apie 1737 metus, kai išdavus naują reguliaminą, etmonas pasiėmė originalą į savo archyvą, 1782 metų nuorašas³⁰. Kartu buvo tyrinėtas ir kito pėstininkų pulko – Didžiosios buožės (toliau DB) regimento reguliaminas, niekuo nesiskyręs nuo čia aptariamo. Taip pat nuo jo nesiskiria 4 LB pėstininkų pulko pateiktas reguliaminas, greičiausiai naudotas tas pats dokumentas³¹.

1717 metų reguliaminai, naudoti pėstininkų dalinių, galiojo iki 1737 m, taigi apėmė Augusto II valdymo pabaigos laikotarpį (1717–1732) ir karo dėl Lenkijos ipėdinystės (1733–1737) metus. Pirmaisiais metais didelę įtaką Lietuvos pėstijos formavimui turėjo turėti Saksonijos feldmaršalas Jokūbas Henrikas Flemingas, kuriam buvo atiduotas Respublikos Svetimšalių autoramentas, 1729–1732 Saksonijos kariuomenės reformos, kurias įtvirtino 1730 ir 1732 m. manevrai. Karo metu kokybinių pokyčių vargu ar buvo.

²⁹ Regulamin Regimentowi Pieszym Jasnie Wielmożnego Im Pana Hetmana Polnego WXLitt który według Sejmu Warszawskiego Roku 1717 na Porcyi Czterysta Dwadzieścia y Pięc iest postanowiony Rachuiąc każdą Porcyą po Złotyh Dwiescie, czyni Według Assygnacyi na tymż Seymie Wydaney Zł 85000 z ktorej Summy takową ma bydż zapłatą. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 22–24.

³⁰ Kopia Regulaminu pierwszych IWW Hetmanów po zaszelej konstytucyi 1717 R. Którego Autentyk po wydanym nowym Regulaminie w Ru 1737 Hetman do swoich Regimentów odebrał do własnych Archywów. Co pro miłość fide, ręką moią podpisuje. Datt w Grodnie 28 Marca R. 1782. Wolan podpułkownik JKM. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 24.

³¹ Extract Regulaminu pod Rokiem 1717 dla Pulku Pieszego Woysk Wo Xa Litt wydanego. Takowy extract Regulaminu z Xiąg Pulku Pieszego Buławy Polney Wo Xa Litt iako jest z Koppii w archywm Pułkowym znyduiącey się słowo do słowa wypisany przyświadczam i podpisuje się. Działo się w Wilnie Roku 1782 Mca kwietnia. Michał Szymański kapitan JKMcsci, audytor Pulku Pieszego BP WXL. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 39–44.

2 lentelė. Išlaidų paskirstymas Didžiosios (Lauko) buožės regimente

	Per metus	Per 2 metus
Algoms	57836	115672 auks.
Viršutinėms uniformoms		32 099 auks.
Apatinėms uniformoms	4367	9 134 auks.
Vaistinei ir jos aptarnavimui	3783	6565 auks.
Arkliams ir vežimams	1500	3000 auks.
Likutis		1756 auks.
Iš viso		170 000 auks.

Pagal 1717 m. Lauko buožės pėstininkų regimento reguliarną, dalinį turėjo sudaryti 425 porcijos, o realiai 15 žmonių štabas ir 385 kariai kuopose, iš jų 232 eiliniai kariai, iš viso 288 kariai regimente, taigi 67,8% etate numatyto dydžio.

Algas karininkai turėjo gauti kartą per ketvirtį, kiti kariai – kas savaitę. Taip buvo daroma siekiant apsisaugoti nuo dezertyrų.

Geriausieji kareiviai buvo atrenkami į grenadierius, kurie skyrėsi savo grenadierių kepurėmis. Jų šiuose regimentuose buvo po 63 eilinius ir 6 puskarininkius.

Uniforma kareiviams buvo dalinama priklausomai nuo jos rūšies kas dveji metai ir kas metai. Kas dveji metai (beimoderunek) buvo išduodama viršutinė, arba pagrindinė, uniforma: kepurė, švarkas, diržai ir kt., taip pat palapinės ir piramidės šautuvams. Kas metai (przymoderunek) buvo išduodami apatiniai drabužiai ir batai. Į uniformos kainą įskaičiuoti ir ginklai.

Ginkluotė buvo tipiška XVIII a. I pusės ir vidurio Europos šalių kariuomenėse.

3 lentelė. Didžiosios (Lauko) buožės regimento karių ginklai 1717 m.

Ginklo pavadinimas	Karininkai	Puskarininkiai	Muzikantai	Eiliniai
Špaga	+	+	+	+
Spontonas (kurcgewer)		+		
Šautuvas su durtuvu (flinta z bagnetem)				+

Be šių dalykų **atskiros išlaidos** buvo skiriamos arkliams (5 arkliai, vežėjas ir vežimas vienoje kuopoje), įskaitant mokomuosius šautuvų užtaisus, vežimų remontą ir kitas tokio pobūdžio išlaidas. Nenumatytoms išlaidoms priskaičiuojamos išlaidos popieriui ir kitos, susijusios su kanceliarija, taip pat teisminės išlaidos.

Kai kuriems dalykams išlaidos nebuvo numatytos reguliariame, leidžiant naudoti vadinamuosius vakansinius pinigus, atsiradusius iš neužpildytų etatų.

Organizacija. Lauko buožės pėstininkų regimentas buvo sudarytas iš štabo ir 4 kuopų, t. y. vieno bataliono. Kiekvienoje kuopoje buvo 2 karininkai (įskaitant nominalius kuopų vadus – štabo karininkus: pulkininką, pulkininką leitenantą ir majorą), 6 puskarininkius, 2 muzikantus ir 58 eilinius, iš viso kuopoje 96 kariai.

Regimentas tiesiogiai pakluso artilerijos generolui, jam nesant vadovaujančiam generolui, kasmetinę padėtį turėjo tikrinti generalkriegskomisaras. Aukščiausioji valdžia buvo LDK etmonai. Regimento šefu buvo laikomas Lauko etmonas, didžiosios buožės – didysis etmonas, valdovo regimente – valdovas. Ketvirtasis LDK pėstininkų regimentas, keitęs pavadinimus – atskirą šefą. Dėl tokios padėties dažniausiai šefo pareigas turėjo eiti pulkininkas.

Administraciniu požiūriu svarbiausiais žmonėmis regimente buvo regimento šefas ir kuopų kapitonai. Regimento šefas turėjo aprūpinti regimentą uniforma, ginklais, t. y. administruoti regimento kasą, tvirtinti sutartis, skirti puskarininkius ir žemesnius štabo pareigūnus. Kuopų ūkį vedė kapitonai, o štabo karininkų kuopose – leitenantai, kurie skaičiavo kuopos pinigus, disponavo vakansiais pinigais.

1 schema. Didžiosios (Lauko) buožės pėstininkų regimento struktūra 1717 m.

Pastaba: *Italika** pareigas ėjo nominaliai.

Kuo šiame reguliame apibūdintas dalinys skyrėsi nuo Lenkijos Karalystės kariuomenės ir kitų to meto kariuomenių regimentų? Visų pirma jis buvo labai mažas, pasižymėjo paprasta organizacija. Sprendžiant pagal J. Vimerio aprašytus Lenkijos regimentus, Lietuvoje kuopose nebuvo felčerių, nebuvo atskaitymų invalidams sistemos, kai kareiviai iš savo algos turėdavo atskaityti sumas sužeistiems ir nusenusiems kareiviams, algos buvo mokamos visos: 200 auksinų už porciją, atskaičiuojama tik generalkriegskomisarui. Tik Jo Karališkosios Malonybės pėstininkų regimentas buvo panašus į Karalystės Karalienės ir Karalaičio regimentus. Būta ir daug panašumų: naudota ta pati ginkluotė, buvo grenadierių padalinių, kiekvienas regimentas turėjo skiriamąsias pamušalo (podszewka) ir kantų (wylogi) spalvas.

Lyginti su Saksonijos kariuomenės pėstininkų regimentais sunku, būta didelių skirtumų: iki 1732 metų buvę Saksonijos pėstininkų regimentai buvo sudaryti iš dviejų batalionų, o batalionas iš 4 kuopų, iš viso 1387 kariai, taigi bendros akcijos metu bent jau bataliono struktūra buvo panaši, tačiau smarkiai skyrėsi karių, o tuo pačiu ir puskarininkų skaičius: LDK regimento kuopoje buvo 96, o Saksonijos – 170 karių. Taikant Saksonijos standartus, LDK regimentas sudarytų tik dvi pilnas kuopas, nors karininkų skaičius būtų didesnis. Neturėjo atskirų karininkų ir LDK grenadieriai³². Šis palyginimas leidžia spėti, kad karo atveju LDK regimentai tikriausiai būtų performuoti į dvi kuopas ir tokiu būdu atitiktų bendrus reikalavimus arba juos reikėtų didinti du kartus, kas neturint paruošto rezervo, buvo neįmanoma padaryti per trumpą laiką. Kalbos apie kadrinio tipo kariuomenę, kuri karo metu gali būti didinama, neturi jokio teorinio pamato: to meto kariuomenėse kaip tik apie 1715–1717 metus milicijos idėjos buvo atsisakoma³³, nes nereguliarūs pėstininkai nesugebėjo išlieti į profesionalų struktūrą.

Rusijos kariuomenės pėstininkų dalinių struktūrą ir dydį daugiausiai lėmė 1711 metų etatai. Linijinis Rusijos kariuomenės pulkas buvo sudarytas iš dviejų batalionų po 4 kuopas, iš viso 1711 m. turėjo 1487 karius³⁴.

³² Müller R. Die Armee Augusts des Starken. Die Sächsische Heer von 1730 bis 1733. Berlin, 1984. S. 34.

³³ Saksonijos kariuomenėje 1716 m. Müller R. Die Armee Augusts des Starken. Die Sächsische Heer von 1730 bis 1733. Berlin, 1984. S. 12.

³⁴ Beskrovnyj L.T. Russkaja armija i flot v XVIII v. Moskva, 1958, c. 41; Leonov O. Uljanov I. Reguliarnaja pechota 1698–1801. Bojevaja letopis, organizacija, obmundirovanije vooruženie, snariaženie. Moskva, 1995, s. 254.

1737 m. Lauko buožės pėstininkų regimento reguliaminas³⁵

1737 metais baigėsi karas dėl Abiejų Tautų Respublikos valdovo sosto tarp jau antrą kartą išrinkto Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Stanislovo Leščinskio ir Fridricho Augusto, Saksonijos kurfiursto, Augusto II sūnaus. Kare dalyvavo Rusijos, Prancūzijos, Saksonijos kariuomenės, o Abiejų Tautų Respublikos kariuomenės ir piliečiai rėmė abi kariaujančias šalis. Tačiau reguliamino atsiradimą reikėtų daugiau tapatinti su naujo lauko etmono Mykolo Kazimiero Radvilos paskyrimu. Šis didikas jau minėtame kare parėmė vėliau laimėjusią Saksonijos partiją ir už šiuos nuopelnus gavo tuo metu laisvą lauko buožę (1737 11 09) ir vadovavo visai kariuomenei, nes didysis etmonas Mykolas Višnioveckis aktyviai tuo metu nesireiškė³⁶. Ar tokie patys pertvarkymai buvo atlikti ir Didžiosios buožės pėstininkų regimente, žinių neturime. Šis reguliaminas turėjo galioti iki 1764 metų, taigi iš tikrųjų apėmė visus Augusto III valdymo metus. Nei Silezijos, nei Septynerių metų karai jokios įtakos pėstininkų regimento tvarkai neturėjo. Neturėjo įtakos ir naujo lauko etmono Juozapo Masalskio paskyrimas 1744 m.

Naujovės ir pakeitimai. Dalinio karininkų ir puskarininkų etatai nuo 1717 m. pasikeitė: aukštasis ir vidurinis štabai liko tie patys, iš žemesniojo štabo etatų dingo tik regimento fleitininkas, tuo tarpu kuopų etatuose buvo supaprastinta karininkų pareigybių sistema: vietoj trijų rūšių kapitonų (kapitonas, kapitonas agregee, kapitonas leitenantas) buvo paliktos tik dvi: kapitono, kuris tiesiogiai vadovavo ketvirtajai kuopai, ir dviejų kapitonų, vadovavusių kuopoms, kurių nominaliais vadais buvo aukštojo štabo karininkai. Už tai vietoj dviejų leitenantų pareigybių buvo numatytos keturios, taip šiek tiek suvienodinant pėstininkų kuopų karininkų laipsnius. Kiek pasikeitė ir puskarininkų pareigybės: buvo atsisakyta kaptenarmusų, jų vietoj paskiriant fleitininkus. Tokiu būdu visame pėstininkų regimente karių skaičius išaugo vienu kariu: vietoj 288 – 289.

Ginkluotė pasikeitė nežymiai: puskarininkiai liko be spontonų (kurzgewehr), pasilikdami tik su špagomis, kaip ir visi kiti kariai.

Išlaidų paskirstymas regimente visiškai nepasikeitė.

Transporto organizavimo ir apmokėjimo tvarka nepasikeitė.

³⁵ Regulamen Regimentowi Pieszemu BP WXL Który według Seymu Warszawskiego 1717 na porcyi 452 iest postanowiony rachuiąc Każdą porcyą po ZLL Dwiescie Czym na Rpk 85 000 ZH a na alt dwie ZH 170 000 Z której summy takam a być zapłata y Moderunek.

³⁶ Radziwiłł Michał Kazimierz. Polski słownik biograficzny. T. XXX/2, z. 125, s. 300.

Vėliavų forma ir modelis ir toliau buvo nustatomas etmonų, reguliamino tekstas nepakeistas, pasikeitė uniformų nustatymo tvarka: jeigu 1717 m. skyrėsi tik uniformos kantai ir pamušalas, dabar jau pati uniformos spalva.

Naujajame reguliamine nustatyta nauja ginklų remonto ir atlyginimo už pamestą ginklą tvarka, iš esmės išskaičiuojant reikiamą sumą arba iš kareivių algų, jei sugadino ką dėl savo kaltės, arba iš karininkų algos, jei tai eilinis remontas ar jei ginklas prarastas kitomis aplinkybėmis. Išskaitymai nepadidėjo, nes nebebuvo rinkliavos generalkriegskomisarui. Taip pat leista laisviau naudoti aprangai skirtus pinigus, siekiant lengviau prisitaikyti prie kainų.

* * *

Apibendrinant visas naujoves, kurios atsirado 1737 metų reguliamine galime drąsiai tvirtinti, kad naujasis reguliaminas nuo senojo skyrėsi labai nežymiomis smulkmenomis, iš esmės paviršutiniškomis detalėmis, neturėjusiomis jokios įtakos nei kovinei regimento vertei, nei kitoms reikšmę turinčioms sritims. Naujasis reguliaminas greičiausiai buvo išleistas norint parodyti lauko etmono Mykolo Kazimiero Radvilos rūpinimąsi kariuomene, o karininkų ir kitų aukščiau minėtų pareigūnų etatų perstumdymai tik šiek tiek padidino karininkų skaičių. Daugiausiai buvo tik išorinių pakeitimų: fleitininkų etatai kuopose, uniforma iš esmės nepakeista. Visa tai leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvos kariuomenės pėstininkų daliniai, juos reguliuojančios normos 1717–1763 m. nesikeitė.

Lyginant su Saksonijos kariuomenės pėstininkų daliniais, pasikeitimų daugiau pastebime pas saksus. Jų regimentuose 1732 m. birželio 1 d. padidėjo kuopų skaičius: po 6 kuopas regimente, tačiau karių skaičius kuopose sumažėjo iki 120 karių³⁷. Šis kuopų susmulkinimas leido lengviau sąveikauti LDK ir Saksonijos kariuomenėms, paliekant tą pačią bataliono struktūrą, Saksonijos kariuomenės kuopoje vietoj 170 buvo tik 120 žmonių, taigi lyginant su Lietuvos daliniais, kur buvo 96 kariai kuopoje, skaičiai supanašėjo, tačiau bataliono struktūra skyrėsi: LDK batalione buvo tik 4, o Saksonijos – 6 kuopos. Jeigu būtų siekiama suvienodinti kuopų ar batalionų struktūrą, būtų logiška padidinti LDK dalinių dydį bent iki vieno viso Saksonijos bataliono dydžio, tačiau tokių tendencijų dokumentai nefiksuoja.

³⁷ Müller R. Die Armee Augusts des Starken. Die Sächsische Heer von 1730 bis 1733. Berlin, 1984. S. 34.

1764 m. Didžiosios buožės pėstininkų regimento reguliaminas³⁸

1763–1764 metų laikotarpis buvo sudėtingas tiek Respublikos vidaus padėtimi, tiek bendra Europos situacija. Abiejų Tautų Respublika išgyveno esminių permainų laikotarpį mirus Augustui III ir susidarius tarpuvaldžio situacijai. Turėjo keistis ne tik valdovas, bet ir bendra valstybės orientacija. Saksonijos elektoriaus, kuris tuo pačiu metu buvo ir Lenkijos–Lietuvos valdovu, dvaras ir ankstesniais metais skyrė pakankamą dėmesį Rusijos interesams, tačiau Familijos partija jau paskutiniaisiais Augusto II valdymo metais stengėsi įvesdinti kokybiškai naują santykį su Rusija, tuo pačiu tikėdamasi tapti valdančiąja partija, su Rusijos pagalba realiai valdyti valstybę. Šiems planams buvo lemta išsilyvendinti: 1763 m. Augustas III mirė, jo įpėdiniai neteko Abiejų Tautų Respublikos sosto, o naujuoju valdovu tapo Familijos atstovas ir Jekaterinos II statytinis Stanislovas Augustas Poniatovskis. Šios permainos galėjo turėti įtakos ir kariuomenei, nes reikėjo orientuotis jau nebe į Saksonijos, bet Rusijos kariuomenę, kaip numatomą sąjungininką.

Kita aplinkybė, galėjusi lemti naujo reguliamino atsiradimą – tai didžiojo etmono buožės perėjimas į buvusio lauko etmono Familijos partijos žmogaus Mykolo Juozapo Masalskio rankas 1762 m. spalio mėn. 8 d. Jau nuo 1740 metų šis pareigūnas pasisakė už kariuomenės didinimą, 1744 metų seime siūlė savo projektą, kaip padidinti kariuomenę nedidinant išlaidų, kažkas panašaus į XVII a. valakų pėstininkus, kai iš 50 valstiečių vienas eina tarnauti, o jį išlaiko tarnybos neinantys³⁹. Šis pareigūnas atliko nepaskutinį vaidmenį kviečiantis į pagalbą Rusijos kariuomenę⁴⁰ ir jo pozicijos, 1764 m. Rusijos partijai laimėjus, buvo pakankamai stiprios. Audringo tarpuvaldžio metu gyvavo Rusijos pusės pasiūlymai pasirašyti tarp Rusijos imperijos ir Abiejų Tautų Respublikos gynybinę-puolamąją sutartį, kurios vienu iš punktų būtų Respublikos kariuomenės didinimas iki 50 000 karių. Projektas buvo atmestas kunigaikščio Mykolo Čartorskio iniciatyva⁴¹. 1764 m. etmonas M. J. Masalskis išleido Rusijos

³⁸ Regulamin Regimentowi memu Pieszemu Buławy Wielkiej WXLitt kórzy według Seymu Warszawskiego 1717 na Porcyi 425 iest postanowiony rachuiac każdą Porcyą po Złotyech dwiescie, czym na Rok 85 000 Zł. Z której to Summy takam a bydz zapłata i Moderumek. LVIA f. SA, b. 18259, l. 11–16.

³⁹ Masalski Michał Józef. Polski słownik biograficzny, T. XX/1, z. 84, s. 141–142.

⁴⁰ Krauszar A. Książce Reppin i Polska, t. I. Warszawa, 1900, s. 28.

⁴¹ Krauszar A. Książce Reppin i Polska, t. I. Warszawa, 1900, s. 69.

kariuomenę ir jos globoje organizavo LDK konfederacją. Pasisakė už stiprios etmono valdžios išsaugojimą ir dėl šios priežasties nebendradarbiavo su LDK karo komisija ir daugiau kariuomenės reformomis nesirūpino⁴².

1763 metais baigėsi Septynerių metų karas, atnešęs į karybos pasaulį kai kurių naujovių, taigi naujo reguliavimo atsiradimą galėjo paveikti ir Septynerių metų karo metu atsiradusios naujovės. Pradėti naudoti lengvųjų pėstininkų – jėgerių daliniai, bandyta kurti raitąją artileriją. Prūsijos kariuomenė dar kartą įrodė savo sugebėjimą priešintis, jos įtaka įvairių valstybių kariuomenių rengimo sistemoms dar labiau išaugo.

Pagal pulkininko leitenanto G. Volano, tvarkiusio senuosius reguliavimus, 1782 m. užrašą, 1764 m. reguliavimas nebuvo įgyvendintas, nes įkūrus LDK generalinę konfederaciją ir prasidėjus tarpvaldžio kovoms jis nebuvo pasirašytas, o karo komisija, pradėjusi darbą 1765 metais, pasistengė pirmiausiai padidinti algas (1766 m.)⁴³.

Naujovės. Naujai paskirto didžiojo etmono M. J. Masalskio iniciatyva parengtas reguliavimas⁴⁴ buvo sudarytas remiantis pagrindinėmis 1717 m. etato nuostatomis, t. y. apskaičiuotas 425 porcijoms, 85 000 auksinų metams.

Padidėjo išlaidos algoms 1296 auksiniais, ženkliai padidėjo išlaidos apatiniams drabužiams (6310), sumažėjo išlaidos dvejų metų viršutiniams drabužiams (-5704), neliko išlaidų vaistams (jie įskaičiuoti į felčerių algas, matyt, nepasitikint felčerių sąžiningumu). Nenumatytais išlaidoms galima buvo rinkti rinkliavas.

⁴² Massalski Michał Józef. Polski słownik biograficzny, T. XX/1, z. 84, s. 142–143.

⁴³ Plk. lt. Volano prierasas: „Projekt Nowego reguliaminu z Rozkazu S. P. JWImc pana Massalskiego Kasztelana Wileńskiego Hetmana Wielkiego WXLitt w Roku 1764 w Regimentie ułożonego; który dla zaszłej wtym że roku generalnej Konfederacyi y dalszego w Kraiu Zamieszania, został niepodpisany. Za następującą zaś Komisyją Woyskową w Roku 1765 nieodmieniacz starego reguliaminu, ordynanssem powiększyły zbyłt szczupłę Lenungi do Żł 10 na miesiąc, to iest dołączyszwy do tygodniowego Lenungu po gr. 15. Którego ta Ordynansu Kopia tu przyłącza się. A ten projekt Ręką moją Konnotuie. Datt w Grodnie 28 Marca 1782. Wolan Podpułkownik JKMsc“. LVIA f. SA, b. 18259, l. 16.

⁴⁴ Regulamin Regimentowi memu Pieszemu Buławy Wielkiej WXLitt który według Seymu Warszawskiego 1717 na Porcyi 425 iest postanowiony rachuiąc każdą porcyą po złotych dwiescie, czym na Rok 85 000 Żł. Z której Summy taką ma byđz zapłata i Moderunek. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 11–16.

4 lentelė. Išlaidų paskirstymo Didžiosios buožės regimente
1764 projektas

	Per metus
Algoms	59132
Viršutinėms uniformoms	10346
Apatinės uniformos	10677
6 metų daiktai	1273
12 metų daiktai	1054
Nenumatytoms išlaidoms	2517
Arkliams ir vežimams	1500
Iš viso	85000

Organizacinė struktūra pakito nedaug. Pagrindinės permainos įvyko sveikatos apsaugos sistemoje: vietoj barzdaskučio su draugu, kurių pareigybės buvo numatytos ankstesniuose reguliamiuose, atsirado regimento felčeris ir 2 vėliavų (kuopų) felčerių etatai. Regimento felčeriu numatyta 800, o kuopų felčeriams 312 auksinų alga, pastariesiems, kaip ir kareiviams, ji buvo mokama po 6 auksinus per savaitę. Tai būtų buvusi esminė sveikatos apsaugos daliniuose reforma, jeigu ji būtų įvykdyta. Negalima atmesti galimybės, kad minėtieji felčeriai jau faktiškai galėjo būti daliniuose anksčiau, faktiškai naudojant papildomas dalinio pajamas, tačiau oficialiuose dokumentuose būtent toks sutvarkymas minimas pirmą kartą. Dar viena nauja pareigybė, atsiradusi dalinio etatuose, buvo kapelmagistro (kapelmagister) pareigybė, sietina su 5 obojininkų orkestrėliu. Kuopose pareigybės mažai pasikeitė: liko trys kapitonai, kurių vyresnysis vadinamas kuopos kapitonu (kapitan z chorągwią), kiti du – agregee, kaip 1737 metų reguliamine. Kitų kuopų karininkų skaičius nesikeitė, tačiau pasikeitė puskarininkių etatai: kiekvienoje kuopoje prisidėjo po vieną kapralo bei naują kanonieriaus etatus. Į bendrą etatą įtraukta ir vežėjo pareigybė, iki tol jis buvo skiriamas iš kitų lėšų. Tokie etatų pertvarkymai turėjo neišvengiamai sumažinti eilinių skaičių: jų regimente liko tik 200. Bendras etatinis karių skaičius regimente sumažėjo iki 272 karių.

Ginkluotėje buvo pakeitimų: vietoj špagų, kurios buvo naudojamos pagal ankstesnius reguliaminius, atsirado palašai, išduodami visoms karių grupėms 6 metams. Šautuvai su durtuvais (flinty żołnierskie z Bagnetami) turėjo būti išduodami 12 metų. Puskarininkio ginkluotę papildomai turėjo sudaryti puskarininkio

spontonas (kuregiwer), pistoletų pora (14 iš 24 puskarininkių), išduodama 12 metų.

5 lentelė. Didžiosios (Lauko) buožės regimento karių ginklai pagal 1764 m. projektą

Karių grupės	Palašai	Pistoletų poros	Flintos su durtuvais	Spontonai
Puskarininkiai	24	14		14
Muzikantai	18			
Kareiviai	227?		221?	
Iš viso	269	14	221	14

Reguliamine minimi regimento pabūklai, tačiau jiems įsigyti, remonuoti išlaidos nenumatytos, matyt, tikintis, kad šios išlaidos bus tik ypatingais atvejais, ir tam galės būti panaudotas likutis kasoje. Artilerijai dalinyje atstovavo tik kanonierių etatai kiekvienoje kuopoje, o patys pabūklai taikos metu, reikia manyti, buvo artilerijos korpuso sudėtyje.

Karininkų ginkluotė visada buvo pačių karininkų reikalas, tačiau reguliamine pirmą kartą numatytas būdas aprūpinti karininkus vienodo modelio ginklais: jie turėjo būti užsakomi centralizuotai visam daliniui (*prenumerata*), o paskui karininkai turėjo išlaidas padengti arba iš karto, arba išskaičiuojant iš atlyginimo per dvejus metus.

Naujajame reguliamine detaliau aprašyti muzikantų instrumentai, išduodami 12 metų. Fleitininkai turėjo būti aprūpinti fleitomis (bukmedžio dūdelėmis, *piszczałki bukszpanowe*) su žalvariniais futliarais, iš viso 4 vnt., išduodami 6 metams Būgnininkai turėjo būti aprūpinti žalvariniais būgnais su diržais, išduodamais 12 metų. Regimento kapela turėjo turėti: 1 bukmedžio obojų, 2 fagotus, 1 triūbą arba klarnetą, 1 Vienos valtorną. Reguliaminas numatė ir kitus instrumentus: smuikus ir bosus su strykais (Skrzypce, Basette y do nich Sturmy), bet jiems įsigyti reikėjo atskiro etmono pritarimo.

Pasikeitė ir aprūpinimo apranga tvarka. Jeigu seniau buvo skirstymas tik į apatinius drabužius (beimoderunek), kuriuos kartu su batais išduodavo kasmet, ir į viršutinius, išduodamus kas dveji metai, tai naujajame reguliamine papildomai atsirado 6 ir 12 metų terminui išduodamų daiktų, daugiausiai ginklai ir amunicijos laikymo krepšių.

Nors išlaidų vaistams, kaip kad buvo ankstesniuose reguliamuose, nenumatyta, tačiau sveikatos apsaugai skirta daugiau dėmesio. Kaip jau buvo minėta, vietoj barzdaskučio etato atsiradus felčerui, trumpai apibrėžtos regimento felčerio pareigos: jis turįs prižiūrėti felčerų darbą ir tobulinti savo profesines žinias⁴⁵. Taip pat numatyta sergantiems kareiviams ir puskarininkiams primokėti po auksiną maitinimui.

Pirmą kartą atsirado išlaidos mirusių karių laidotuvėms. Puskarininkio laidotuvėms galima buvo skirti 16, kareivio – 14 auksinų. Numatyta kompensuoti ir komandiruočių išlaidas karininkams, vykstantiems algų paimti, – 100 auksinų.

* * *

Apibendrinant išdėstyta medžiaga galima konstatuoti, kad naujojo reguliamino projektas numatė daug daugiau pakeitimų nei 1737 metų. Ginkluotėje buvo numatyta regimento artilerija, pertvarkyta sveikatos apsaugos tarnyba, numatyti dalinio perginklavimo terminai. Visi šie pakeitimai buvo padaryti eilinių karių skaičiaus sąskaita, tačiau buvo logiški ir pagrįsti XVIII a. II pusės kariuomenių raidos kontekste. Naujojo norminio dokumento tekstas yra sudėliotas naujai, nekopijuojant 1717 m. reguliamino, ir pasižymi reikalo išmanyumu bei tikslumu. Tolesni patobulinimai buvo sunkiai įmanomi nedinant išlaidų krašto gynybai.

Palyginimas su dviem galėjusiom įtaką daryti kariuomenėm – Saksonija ir Rusija – rodo, kad LDK kariuomenės pėstininkai jau vien dėl dydžio negalėjo nė iš tolo prilygti artimų kaimynų daliniams nei porcijų skaičiumi, nei tuo labiau realios būklės rodikliais. Bandytas juose taikyti priimtas kariuomenės valdymo proporcijas akivaizdus, tačiau jeigu būtų siekiama priartėti prie to meto kariuomenės organizavimo standartų, būtų reikėję arba didinti karių skaičių, arba mažinti regimentų skaičių. Akivaizdžiai to siekiama nebuvo, buvo palikti keli mažo dydžio regimentai. Realiai visi Lietuvos pėstininkai galėjo tilpti į vieną ne visos sudėties regimentą iš dviejų batalionų. Toks sutvarkymas būtų logiškas žinant, kad jokios neregularios pėstininkų formuotės tuo metu neegzistavo ir greičiau nei per 1–2 metus, net nutarus didinti kariuomenę, esamų dalinių iki normalios būsenos padidinti nepavyktų. Toks sutvarkymas, koks buvo, sudarė sąlygas turėti gerokai daugiau štabo karininkų etatų, nei tokio pačio dydžio pėstininkai turė-

⁴⁵„To zaś cavetur, że Regiments Felczer ma mieć wzglądy na Felczerów Chorągiewnych, którzy aby były doskonali w swoiey professyi, oto starać się powinién.“ LVIA f. SA, b. 18259, l. 12.

jo kitose kariuomenėse. Kita vertus, tai galima būtų paaiškinti plačia teritorija, kurioje šie daliniai buvo dislokuoti.

6 lentelė. Didžiosios buožės pėstininkų regimento reguliaminuose numatytų etatų palyginimas

Štabas			
Pareigybės	1717 m. etatas	1737 m. etatas	1764 m. etatas
Pulkininkas	1	1	1
Pulkininkas leitenantas	1	1	1
Majoras	1	1	1
Adjutantas	1	1	1
Regimento kvartirmeisteris	1	1	1
Auditorius	1	1	1
Barzdaskutys	1	1	-
Barzdaskučio draugas	1	1	-
Regimento felčeris	-	-	1
Kuopos felčeris	-	-	2
Kapelmagistras	-	-	1
Obojininkai	5	5	5
Regimento fleitininkas	1	-	-
Regimento būgnininkas	1	1	1
Profosas	1	1	1

Kuopose			
Pareigybės	1717 m. etatas	1737 m. etatas	1764 m. etatas
Kapitonas (kuopos kapitonas)	1	1	1
Agreee kapitonas	1	2	2
Kapitonas leitenantas	1	-	-
Leitenantas	2	4	4
Vėliavininkas	4	4	4
Seržantas	4	4	4

Jaunesnysis vėliavininkas	4	4	4
Furjeris	4	4	4
Kaptenarmusas	4	-	-
Kapralas	8	8	12
Fleitininkas	-	4	4
Būgnininkas	8	8	8
Kanonierius	-	-	4
Eilinis	232	232	200
Vežėjas			4

Bendri duomenys:

Pareigybės	1717 m. etatas	1737 m. etatas	1764 m. etatas
Iš viso karininkų	15	17	17
Iš viso medikų	2	2	3
Iš viso puskarininkų	25	21	25
Iš viso muzikantų	15	18	19
Iš viso kareivių	232	232	208
Iš viso karių	288	289	272

Kiti pėstininkų daliniai

Jo Karališkosios Malonybės (gvardijos) pėstininkų regimentas. Šio dalinio reguliavimo neturime, greičiausiai niekas ir nepasiuntė užklausimo, nes 1782 metais abu gvardijos daliniai buvo dislokuoti Varšuvoje ir pakluso tiesioginei valdovo valdžiai. Tai pats didžiausias dalinys LDK kariuomenėje, kuriam buvo skirta 1000 porcijų. Pagal Mariano Lecho duomenis, dalinyje turėjo būti 620 žmonių. Dalinį sudarė štabas ir 8 kuopos. Dalinio štabe buvo generolas majoras, pulkininkas leitenantas, majoras; regimento kvartirmeisteris, adjutantas, auditorius, regimento felčeris, 4 jaunesnieji vėliavininkai, obojininkai, profosas ir jo tarnas. Kuopoms vadovavo štabo karininkai ir keturi kapitonai. Be jų, kuopose buvo po leitenantą, vėliavininką, iš puskarininkų – po 2 seržantus, 5 kapralus, vieną furjerį, felčerį, 2 fleitininkus, du būgnininkus ir 59–62 eilinius⁴⁶. Pateikta medžiaga duoda tik bendrą supratimą apie regimento organizaciją, nes neturimi pirminiai pagrindiniai šaltiniai – reguliamai.

⁴⁶ Lech M. Autorament cudzoziemski wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce saskiej. Studia i Materiały do historii wojskowości. T. VII, cz. 1, Warszawa, 1961, s. 92–96.

Artilerijos korpusas, arba atskiroji kuopa (freykompania), buvo nedidelis dalinys, kurį sudarė štabas ir dvi kuopos: pačios artilerijos, arba kanonierių, ir artilerijos priedangos kuopos. Štabas buvo tiesiogiai sujungtas su kanonierių kuopa. Artilerijai išlaikyti buvo skirta 150 porcijų. Anot M. Lecho, 1736 m. artilerijos korpusą sudarė 4 asmenų štabas: artilerijos generolas, pulkininkas leitenantas ir fligel adjutantas, lydėjęs artilerijos generolą. Artileristų kuopą sudarė leitenantas, štykjunkeris – karininkai; seržantas, kvartirmeisteris, felčeris, du kapralai, būgnininkas ir 30 kanonierių. Grenadierių kuopą artilerijai pridengti sudarė du leitenantai, adjutantas, jaunesnysis vėliavininkas, kvartirmeisteris, felčeris, kaptenarmusas, profosas, trimitininkas, 2 būgnininkai, 2 kapralai, 60 grenadierių ir du vežėjai, viso 118 karių⁴⁷. Artilerijos karių skaičius vėlesniais laikais truputį padidėjo artilerijos generolui kai kuriuos karininkus išlaikant savo pinigais, bet tai nekeitė padėties iš esmės.

Janyčarai jokių karinių funkcijų neatliko, tai buvo etmonų ar kitų pareigūnų asmens apsauga ir palyda, kurių svarbiausia dalis buvo muzikantai. Anot M. Lecho, 1757 metais Didžiosios buožės janyčarų vėliavoje turėjo būti 122 kariai: rotmistras, leitenantas, 2 vėliavininkai, 2 „čaušai“, 1 „zawieracz“, 8 kapralai ir 80 eilinių bei 27 muzikantai: surma pūtėjai, būgnininkai, kontrabosininkai (tolombasisty) ir neišverčiami „zyhistry“⁴⁸. Apie šias janyčarų formuotes ir jų pareigūnus reikia atskirų palyginamųjų tyrinėjimų.

3. Kavalerijos reguliaminai

1734 m. balandžio 4 d. LDK dragūnų leibregimento reguliaminas⁴⁹

Tyrimui naudojama valdovo Augusto III reguliamino, turinčio įsakymo galią, kopija, ant kurios yra didžiojo etmono Mykolo Servaco Višnioveckio parašas, kad su originalu sutinka. Dokumentas išsiskiria originalia XVIII a. I pusės rašyba ir iškilmingesnėmis for-

⁴⁷ ten pat, s. 107–108.

⁴⁸ Ten pat, s. 108–109.

⁴⁹ August Trzeci z Bozey Laski Król Polski (...)Regulamen dla Leibregimentu Dragońskiego Woysk WXLitt. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 55–62.

muluotėmis⁵⁰. Šis dalinys išsiskyrė iš kitų LDK dalinių tiek kitokia dalinio struktūra, tiek funkcijomis. Leibregimentas buvo labiau susijęs su Augustu III, Saksonijos kariuomene ir turėjo šiai kariuomenei būdingą sutvarkymą. Kiek žinoma, 1733–1737 m. Lenkijos įpėdinystės kare dalinys rėmė Augustą III. Galima pastebėti, kad ir karininkų pavardės buvo daugiausiai vokiškos, taigi šis regimentas LDK priskirtinas tik pavadinimo ir finansavimo prasme, tačiau kokybiniu požiūriu buvo vienas iš geriausių dalinių visoje Respublikoje, dažnai reziduojantis Varšuvoje prie karaliaus.

Šio reguliamino pagrindu buvo ankstesnysis, greičiausiai 1717 m. reguliaminas, su kuriuo tekste vyko lyginimas, taigi galima sakyti, kad šiame dokumente galima įžiūrėti ir ankstesnio dokumento detalių. Galiojo šis dokumentas ne ilgiau kaip iki 1744 metų gruodžio 11 d.

Dalinių sudarė štabas ir 6 kuopos. Štabą sudarė šefas, pulkininkas, agregee pulkininkas, pulkininkas leitenantas, majoras ir 3 agregee kapitonai – aukštasis štabas; regimento kvartirmeisteris, turintis kapitono laipsnį, adjutantas, auditorius, kapelionas ir regimento felčeris – vidutinis štabas; 6 jaunesnieji vėliavininkai, litaurininkas, 6 obojininkai, kaustytojas, vežėjas, proviantmeisteris arba regimento furjeris, balnininkas ir profosas su tarnu – žemesnysis štabas. 31 asmens štabas naudojo 132 porcijas iš dalinio etatų. Kiekvienoje kuopoje buvo po du karininkus: leitenantą ir vėliavininką, tačiau algas gaudavo ir aukštojo štabo karininkai, formaliai laikomi kuopų vadais – kapitonais. Realiai kuopoms tikriausiai vadovavo agregee kapitonai, priklausę dalinio štabui, tik paskutinioji kuopa turėjo kuopos kapitoną vadovybėje. Kuopos puskarininkių buvo 4: vachmistras, kvartirmeisteris ir du kapralai, taip pat buvo felčeris, 2 būgnininkai ir 36 eiliniai. Šalia etatinių būta ir neetatinių karininkų, kurių būta trijų: dviejų kapitonų ir vieno leitenanto. Taigi visame regimente buvo 306 kariai.

600 porcijų turintis dalinys turėjo beveik per pusę mažiau karių, tačiau karininkų buvo net daugiau, negu reikėjo tokios struktūros daliniui. Dalinyje buvo atliekami išskaitymai iš algos. Regimento šefas nemokėjo jokių išskaitymų iš algos, jis ėmė savo šefo algą, savo kaip kuopos kapitono algą, dar papildomai gaudavo pagalvės mokes-

⁵⁰ Więc tedy Chcemy, ażeby ten Regulamen, we wszystkich punktach, taki ako in atecedentibus, jest wyrażono, od wszęch w obec i od każdego z osobna, Leibregimencie naszym Drogńskim WXLitt, iako Exactissime był obserwowany, a w nim bez wymowney woli Y Ordynansu naszego, nić nie odmieniono. Który to Regulamen, dla tym większey Wagi, Ręką własną podpisawszy, pieczęć Naszą przycisnąc rozkazaliśmy. Dan w warszawie Dnia IV Miesiąca kwietnia. Roku Pańskiego MDCCXXXIXAugustus Rex. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 62.

tį nuo visų karių. Štabo karininkai gaudavo savo atlyginimą, savo kaip kuopos vado atlyginimą, pinigus kuopos išlaidoms ir pašaro vežimui išlaikyti, iš šių pinigų mokėjo jau minėtą pagalvės mokestį, išmoką vaistinei. Pulkininkas Lamas per metus gaudavo 8400 auksinų, iš jų jo asmeniniam naudojimui likdavo 8028 auksinai, taigi išskaitymai sudarė 4,5% jo atlyginimo, jeigu neskaičiuosime galimų išlaidų provianto vežimui ir kuopos išlaidoms, taip pat karininkas turėjo rengtis, maitintis ir apsiginkluoti savo lėšomis.

Puskarininkiai ir kareiviai turėjo daugiau išskaitymų. Jie turėjo duoti pinigų uniformai, ginklams remontuoti, žirgams kaustyti, „karbonai“ (tikriausiai turėta galvoje anglis patalpoms šildyti), vaistinei, pašarui, žirgų kasai. Iš metinio kareivio atlyginimo, kuris turėjo siekti 300 auksinų, kareiviui likdavo tik 120 auksinų, arba 40%, tačiau jis buvo viskuo aprūpintas, išskyrus maistą. Dalinys papildomai finansavo žirgų šėrimą žiemos mėnesiais ir mokėjo priedus muzikantams⁵¹.

1737 m. birželio 12 d. Lauko buožės raitelių regimento reguliaminas⁵²

Dragūnų regimento reguliamino aprašymui naudotasi 1737 m. birželio 12 d. Lauko buožės raitelių regimento reguliamino 1782 metų nuorašu⁵³. Apie ankstesnį 1717 m. rašytą reguliaminą žinių neturime, bet žinodami neesminius pakeitimus, kurie buvo padaryti 1737 m. reguliamine pėstininkų daliniuose, galima spėti buvus juos nežymius.

1737 metais baigėsi vadinamasis karas dėl Lenkijos įpėdinystės, soste įsitvirtino Augustas III. Tačiau didžiausią įtaką turėjo jaunuo ir aktyviau didžiojo etmono – Nesvyžiaus šakos kunigaikščio Mykolo Kazimiero Radvilos atėjimas į kariuomenės vadovo postą.

Raitelių dalinių sutvarkymas. Lauko buožės raitelių regimento reguliaminas, išsaugotas istorijai Karo departamento rūpesčiu, numatė dalinį, sudarytą iš štabo ir 4 kuopų kaip ir pėstininkai. Vienoje kuopoje, įskaitant vadovaujančius štabo karininkus, – 47 kariai. Iš viso dalinyje 202 kariai.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Regulamin Regimentowi Konnemu Buł Polney a teraz Wielkiey WXLitt który wedlug Seymu warszawskiego na Porcyi Trzysta w Roku 1717 iest postanowiony rachuiac kazda Porcyą po Żł 300, Co uczyni na Rok 90000 na Lat Dwie 180000 z której Summy takowa ma budż zapłata y moderumek.. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 26–28.

⁵³ Nuoraše parašyta 1732 m. birželio 17 diena, bet tuo metu M. K. Radvila nebuvo didžioju etmonu, o vėlesnysis 1768 m. reguliaminas savo duomenis lygina su 1737 metais. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 28

2 schema. Didžiosios (Lauko) buožės raitelių regimento struktūra 1737–1775 m.

Pastaba: *Italika** pareigas ėjo nominaliai.

Ginkluotė buvo skiriama ketveriems metams, jos sudėtis pateikiama lentelėje. Be to, kariams buvo skirta 8 ginklų piramidės, 50 palapinių, 4 vežimai. Vežimams išlaikyti buvo naudojama ta pati sistema kaip ir 1717 m. pėstininkų reguliamine, t. y. vežėjai turėjo būti išlaikomi iš vakansinių pinigų, tik skirtingai nuo pėstininkų nebuvo vežimo amunicijai.

7 lentelė. Lauko buožės raitelių regimento karių ginklai
1737–1775 m.

Karių grupės	Špagos	Pistoletų poros	šautuvai
puskarininkiai	26	26	
kareiviai	156	156	152
Iš viso	182	182	221

Medicinos reikmėms buvo skirta 682 auksinai žmonėms ir 100 auksinų žirgams.

Pinigų visoms reikmėms neužteko, todėl buvo numatyta daryti rinkliavas priklausomai nuo rango, iš viso per metus regimentas turėjo surinkti 4429 auksinus.

Organizacija. Kavalerijos dalinio organizacija niekuo ypatingu nuo pėstininkų nesiskyrė, tik ginkluote (nebuvo jame spontonų, šautuvų su durtuvais), muzikos instrumentais (vietoj 2 būgnų ir fleitos kuopose – 1 liutaurai visame dalinyje ir po būgną kuopoje) ir specifiniais amatininkais žemesniajame štabe. Dalinyje buvo mažiau žmonių. Kavalerijos daliniai buvo pavaldūs kavalerijos generolui leitenantui.

Lyginant su Saksonijos kariuomenės dragūnais, kurių struktūra kaip ir pėstininkų buvo pakeista 1732 metais, skyrėsi tiek kuopų skaičius, tiek ir karių skaičius jose: regimente būta 6 kuopų, jose po 75 karius, taigi pastebimas tas pats santykis kaip ir pėstininkų⁵⁴.

[1768 m.] Didžiosios buožės raitelių regimento reguliaminas⁵⁵

1768 metų reguliaminas buvo sudarytas 1766 metų seimui

⁵⁴ Müller R. Die Armee Augusts des Starken. Die Sächsische Heer von 1730 bis 1733. Berlin, 1984. S. 68.

⁵⁵ Regulamin Regimentowi Konnemu Buł WWXLitt który według Seymu warszawskiego na Porcyi Trzysty w Roku 1717 iest postanowiony rachuiąc każdą Porcyą po Zł 300, Co uczyni na Rok 90000 z której Summy takowa ma budż zapłata y moderumek. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 29–32.

nutarus padidinti kariams algas, kurios dėl kritusio auksino kurso Septynerių metų karo metu nebegalėjo patenkinti elementarių reikalavimų, buvo per mažos. Taip pat svarbi aplinkybė buvo didžiojo etmono buožės patekimas į Mykolo Kazimiero Oginskio rankas, tradiciškai turėjo keistis ir reguliamas. 1766 metų seimo nutarimai, atrodo, nebuvo greitai vykdomi, kariuomenės algų didėjimo nefiksuoja Iždo komisijos dokumentai, todėl tikriausiai buvo reikalas padidinti kariams algas mažinant karių skaičių. Šis reguliamas turėjo būti taikomas iki įsigalios 1766 metais nustatytos normos⁵⁶.

Naujovės. Bendroji dalinio organizacija nepasikeitė, sumažėjo tik eilinių skaičius: vietoj 152 kareivių liko 120. Algos padidėjo visiems pareigūnams: pulkininko alga padidėjo nuo 7000 iki 7500 (+500), kapitono – nuo 1990 iki 2300 (+400), kapralo – nuo 250 iki 258 (+8) auksiniais, eilinių – nuo 144 auksinų iki 183,7 (+40) auksinų. Taip pat padidintos kvotos jaunesniųjų vėliavininkų ir eilinių uniformoms atitinkamai pusantro ir vienu auksinu per dvejus metus. Bendras karių skaičius sumažėjo iki 170 žmonių. Pasikeitė ir algų mokėjimo tvarka: karininkams algos turėjo būti mokamos jau nebe kas ketvirtį, bet kas pusmetį, puskarininkiams ir kareiviams nebe kas savaitę, bet kas mėnesį

Ginkluotė iš esmės nepasikeitė, tik jos sumažėjo 32 vienetais, nes tiek sumažėjo karių skaičius regimente.

Jokių kokybinių ar tvarką keičiančių pasikeitimų reguliamine, lyginant su 1737 m. reguliaminu, nėra.

⁵⁶ Dokumente nėra nurodyta data, tačiau M. K. Oginskis etmonu tapo tik 1768 metais, taigi anksčiau jis negalėjo rašyti kaip didysis etmonas, o vėlesniais metais vyko Baro konfederacijos kovos. Pačio Oginskio prierasas nurodo šio dokumento galiojimo laiką: „Ten regulamen Regimento mego Konnego do daty weyscia do Kassy Tęgoż Regimentu Summy, addytamentowey przez Rzeczypospolity naznaczoney Konstytucyą Roku 1766 przy zwykley pieczęci podpisuje“. Dokumentas buvo rastas 1782 m. I Grenadierių pėstininkų regimente, jį aprašė mjr. W Wygandas. LVIA, f. SA, b. 18259, s. 29–32.

1744 m. gruodžio 11 d. LDK (Karalaičio, Pinsko) raitelių regimento reguliaminas⁵⁷

Skirtingai nuo kitų dokumentų, saugomų mūsų pagrindiniame šaltinyje – 18259 byloje, šis dokumentas greičiausiai yra originalas, apie ką liudija kitokia, XVIII a. I pusei ir viduriui būdinga rašysena ir dar kita rašysena atlikti prieraišai bei mažesnis dokumento formatas. Dokumente paminėtos trys datos: 1741 m. lapkričio 25 d., 1744 m. gruodžio 11 d. ir 1766 m. birželio 10 d. Paskutiniai data neabejotinai susijusi su regimento patikrinimu, kurį atliko Naugarduko kaštelionas kavalerijos gen. mjr. Juozapas Nesiolovskis, pasirašęs liustratoriumi. Ta pačia rašysena yra ir pastabos kiekviename dokumento puslapyje „Connotatum. Lustrator“, liudijančios apie jo pasirašymą, kad pateikti duomenys atitinka realią padėtį arba 1717 m. etatą. Tai liudija, kad iki pat 1766 metų, o greičiausiai iki 1768 metų⁵⁸ šis dokumentas galiojo. 1744 metų įrašas atliktas Jo Karališkos Malonybės pulkininko didžiojo LDK taurininko Mykolo Oginskio, kuris nurodo, kad nuo minėtos datos šis reguliaminas įgavo vykdymui tinkamo dokumento svarbą, todėl būtent šią datą laikome dokumento galiojimo pradžia⁵⁹. Po šiuo išrašu pateiktas skirtinga rašysena padarytas įrašas, liudijantis, kad pats įrašo autorius generolas majoras ir pulkininkas Adomas Krasinskis 1741 m. lapkričio 25 d. pasirašė šį dokumentą iki tolesnės valdovo ar LDK didžiojo etmono valios⁶⁰.

Tai savo atskirą šefą turintis ketvirtasis dragūnų pulkas, kuriam 1717 m. etatas buvo skyres 300 porcijų, kaip ir Didžiosios ir

⁵⁷ Regulamen Regimentowi Konnemu Nayiasnieyszego Krulewicza Jo Mości Polskiew Woysk Wo. Xa. Littewskiego. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 48–54. Tam pačiam daliniui skirtas ir kitas reguliamino išrašas: Extract y Repartycy Wuciagnione z Regulaminu JKMcI kazdey Rathy iak komu z kassy ma byc wyplacono w Regimencie Konnym Nay[jasnieyszego]K[róla] I[ego]m[os]ci dnia 11 Xbris Roku 1744. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 67–69.

⁵⁸ Apie galutinę reguliamino galiojimo datą galime spręsti iš šio regimento vėlesnių raportų, kurių skiltyje „turi būti“ buvo pateikiamas prieraišas „pagal 1768 m. etatą“.

⁵⁹ Anno 1744 [Dnia] 11 X bris [Decembris] ten Regulamen ad Normam Regulaminu Leybregimentu Konnego WXLitt formowany do czasu y do dalszey woli Nayiasnieyszego Króla Imci lub IO Xcia Imci Hetmana Wielkiego WXLitt podpisuje. Dat ut supra. Michał Oginski Cz:WXLitt Pułkownik IKM. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 53.

⁶⁰ Dnia 25. 9 bra ten regulamen podpisalem anno 1741 do dalszey dyspozycyi nayiasnieyszego króla Imci pana mego miłosewego lub jasnie oswieconego Xiążencia Imci Hetmana Wielkiego Wielkiego Xięstwa Litewskiego Dat ut Supra ten regulamen formowany ad normam Leibregimentu Konnemu WXLitt. Adam Krasinski PE GM Litt. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 53.

Lauko buožių regimentams. Po 1775 metų jis gavo 5 pėstininkų regimento numerį. Sprendžiant pagal atskaitymų lentelę, visos regimento išlaidos buvo dengiamos iš karių atskaitant pinigais pagal gaunamų porcijų skaičių: pavyzdžiui, iš gaunamų 2500 auksinų 100 kareivių per mėnesį algoms po visų išskaitymų likdavo tik 900, t. y. 36% etate numatytos sumos. Tai, žinoma, sudarė sunkias sąlygas kariams išsilaikyti, bet leido išlaikyti maksimalų karių skaičių. Išskaitymai buvo daromi uniformoms, ginklų remontui, žirgų kaustymui, vaistinei, žirgų šėrimui, žirgų pirkimui (konna kassa) bei neaiškiems reikalams skirtam pagalvės mokesčiui. Iš užuominos, kad reguliamas suderintas su leibregimento, t. y. LDK raitelių gvardijos regimento reguliamu, galima spėti, kad tokia pati tvarka buvo taikoma ir gvardijoje. Kita vertus, dalinio kuopų organizacija labiau panaši į gvardijos leibregimento, o ne į didžiosios ir lauko buožių dragūnų kuopų organizaciją, nors pagal porcijų regimentuose skaičių turėtų būti atvirkščiai.

Organizacija. Dalinys buvo sudarytas iš štabo ir keturių kuopų. Štabe buvo: šefas, pulkininkas, pulkininkas leitenantas, majoras – aukštasis štabas; auditorius, regimento felčeris – vidurinis štabas; 2 jaunesnieji vėliavininkai, 6 obojininkai, kurių vienas – litaurininkas, kaustytojas ir greičiausiai profosas (sztekerknecht?).

Kuopose buvo vienas agregee kapitonas, du kapitonai, gaunantys leitenantų algas, 4 vėliavininkai, 4 vachmistrai, 4 kvartirmeisteriai, 8 kapralai, 4 būgnininkai ir 100 kareivių, iš viso 141 karys.

Priešakinės sargybos pulkai

Šaltinio apibūdinimas. Priešakinės sargybos pulkuose, kaip ir visoje Tautinėje kavalerijoje, tvarkoma dokumentacija buvo visiškai kitokio lygio, nei Svetimšalių autoramentui priklausančiuose daliniuose, todėl pulkininkų paaiškinimai apie buvusias tradicijas ir tvarką yra kito patikimumo lygio informacija: iš esmės tai vyresnių, ilgiau tarnavusių karių prisiminimai. 20–50 metų senumo įvykiai, žinoma, galėjo užsimiršti, tačiau, kita vertus, pusės būtent priešakinių sargybos pulkų informacija yra mažiau formali, daugiau prisiminimų ne apie reguliamuose numatytą padėtį, o apie realius santykius, kurie buvo būdingi Augusto II laikų kariuomenei. Iš Didžiosios buožės priešakinės sargybos pulko karininkų raporto, apibūdinamo žemiau, žinoma, kad šiuose daliniuose jokia dokumentacija Augusto III lai-

kais LDK kariuomenės priešakinės sargybos pulkuose tvarkoma nebuvo, taigi rasti liudijimai gali būti vienintelis autentiškas liudijimas apie šiuose daliniuose buvusią tvarką. Archyvo nebuvimą veteranai aiškino vėliavų išbarstymu keliuose pavietuose ir vaivadijose bei tuo, kad niekas jokios dokumentacijos nereikalavo⁶¹.

Priešakinės sargybos formuotės, dažnai vadintos ulonais, buvo daugiau vietinė nei iš užsienio atsinešta tradicija, kuri vėliau paplito kitose Europos kariuomenėse: Prancūzijoje tikriausiai nesantuo-kinio Augusto II sūnaus maršalo de Sax iniciatyva⁶², pačioje Saksonijoje 1730 m. buvo įsteigtos dvi ulonų vėliavos iš 120 karių.

Didžiosios buožės (2) priešakinės sargybos pulkas⁶³ buvo sudarytas iš 5 vėliavų, kuriose buvo 150 karių. Kiekvienai vėliavai vadovavo karininkai: rotmistras, leitenantas ir vėliavininkas, likusieji kariai buvo suskirstyti poromis į draugus ir eilinius. Pulkininko alga ir tikriausiai prestižas nesiskyrė nuo kitų rotmistrų. Vėliavoje buvo 11 porų (draugas+eilinis, kaip ponas ir tarnas), kiti eiliniai priklausė tiesiogiai karininkams, iš viso vėliavoje buvo 15 eilinių. Draugai iš savo tarpo vieną skirdavo vietininku, už tai jam duodami 80 auksinų už nuolatinį buvimą dislokacijos vietoje, vieną arklidininką, jam sumesdavo 50 auksinų, bei vieną deputatą, kuris turėdavo surinkti vėliavai priklausančią algą, už tai jam draugai ir karininkai sumesdavo 260 auksinų, kitus pinigus deputatui sumokėdavo mokesčių mokėtojai (56 auksinus), o 54 auksinai likdavo rotmistro nuožiūrai. Kiekvienoje vėliavoje buvo po trimitininką. Vėliavos buvo dislokuotos atskirai: 1 – Vasiliškėse, Lydos paviete, 2 – Zahalėje? (w Zahallu), Mozyrius paviete, 3 – Sucharuose, Oršos paviete, 4 – Mstislavlyje, 5 – Mozyriuje, visos rytinėse LDK žemėse. Tokia tvarka dalinyje išliko iki 1772 metų, tik 1776 metais artilerijos pulkininkas T. Stetke-

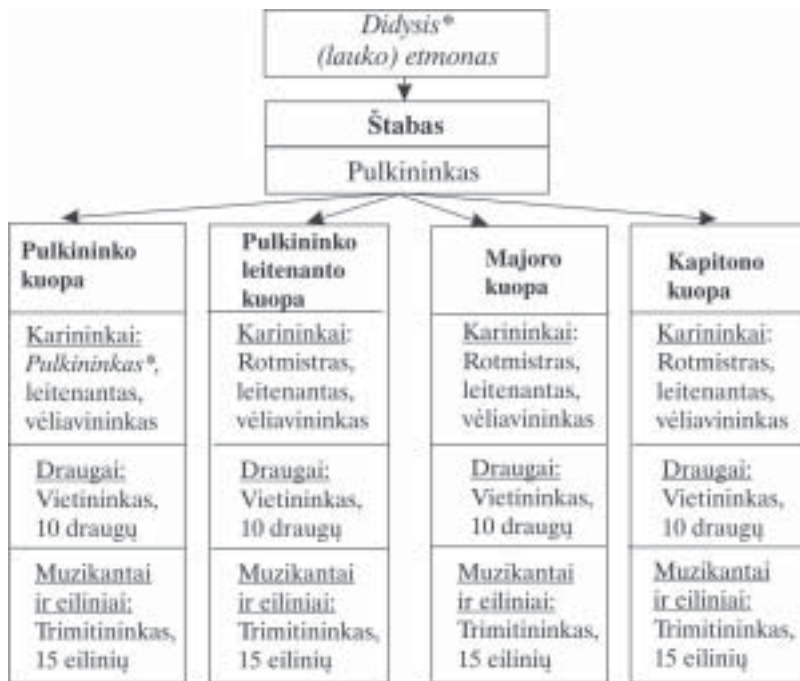
⁶¹ „... Iz w różnych Powiatach y Woiewództwach One rozlokowane były ztego więc Powodu Pulk Archywum ksiąg nieutrzymał. Poniekąd nato y zalecenia niebyło.“ Rapport od Pulku Przedniej Straży Bull Wielkiej Woysk WXLitt za wydanym Ordynansem IW Xcia Radziwilla Kasztelana Wilensk. Prezyduiącego w Prześwietnym Depart. Woyskowym pod Dniem4 Marca w roku Ninieyszym 1782 zacyynioney Indagacyi w Pulku dawno służących Officyerów, które poniżey wyrażaiące Iżo d R. 1717 w Pulku zadney archywum nieznydowało się. Tak oraz całość rzeczy tegoż Pulku od R. 1717 aż do Ru 1776 Consequenter z teyże Indagacyi Opisuje się. Datt. W Lipniskach Roku 1782 Mca Aprylia 15 Dnia. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 33.

⁶² Denison D. Istorija konnicy. Kn. 1. Moskva, 2001 (pataisytas 1897 m. leidimas), s. 278

⁶³ Rapport od Pulku Przedniej Straży Bull Wielkiej Visas aprašymas ankstesnėje nuorodoje Nr. 52, LVIA, f. SA, b. 18259, l. 33–34.

vičius, tikrines dalinį, panaikino deputatų, arklidininkų ir vietininkų pareigybes bei kanceliarijos mokesčius, įvesdamas naują tvarką⁶⁴.

3 schema. Didžiosios (Lauko) buožės priešakinės sargybos pulko struktūra

Pastaba: *Italika** pareigas ėjo nominaliai.

Lauko buožės (3) priešakinės sargybos pulkas, gaudamas tokias pačias sąlygas išsilaikyti ir turėdamas tą patį karių skaičių, greičiausiai buvo tvarkomas tais pačiais pagrindais kaip ir Didžiosios buožės pulkas, nors mūsų tyrinėjamame reguliamųjų rinkinyje apie šį dalinį nėra žinių. Aprašyta tvarka iš esmės patvirtina A. Kitovičiaus aprašytą tautinės kavalerijos vėliavų tvarką. Turėdamas tokią „štabą“, pulkas tik formaliai galėjo būti laikomas atskiru daliniu, iš esmės tai buvo 5 atskiros vėliavos.

⁶⁴ Raporto autorius buvo žemiau pasirašęs pulkininkas Juozapas Jelenskis, kartu su juo rotmistras Songaila (Šagaylo), Kazimieras Jušinskis, 1733 metais perėjęs iš Rusijos tarnybos, bei draugas Vilčevskis.

(5) Priešakinės sargybos pulkas⁶⁵ į Lietuvos kariuomenę pateko tik 1764 metais, kai Augusto III mirtis nutraukė personalinę Abiejų Tautų Respublikos uniją su Saksonija, ir Lietuvos totorių dalinys nebeturėjo pagrindo priklausyti Saksonijos ginkluotosioms pajėgoms. Dalinys buvo suformuotas 1733 metais iš 12 Juozapo Poniatovskio dvaro vėliavų tarpuvaldžio kovoms⁶⁶, perduotas Augustui III už Lenkijos Karalystės didžiojo etmono pareigybės suteikimą. Šis perdavimas buvo suderintas su XVII a. pradžioje seimo konstitucijose numatytu leidimu valdovui turėti 1200 karių gvardiją. Šis pulkas, kuriam pradžioje vadovavo pulkininkas Halaševičius, ir iki pat 1764 metų priklausė Saksonijos kariuomenei, dalyvavo Silezijos ir Septynerių metų karuose⁶⁷. Apie tarnybą Saksonijos kariuomenėje pulkininko J. Goryčo raporte informacija nėra pateikiama, tam įtakos galėjo turėti suvokimas, kad ankstesnė istorija neturėtų rūpėti Karo departamentui, tiek todėl, kad šiame pulke pulkininkai keitėsi dažniau, nei žemiau aptariamame 6 Bielako pulke ir informacijos išsaugojimo lygis buvo žemesnis. Pulkas nebuvo numatytas 1717 m. etate, taigi jo prijungimas padidino Lietuvos kariuomenę, kartu išskeldamas problemą, iš kokių pinigų reikėtų jį išlaikyti.

Po Augusto III mirties dalinyje buvo 392 kariai, kuriems išlaikyti buvo naudojama 521 porcija, kurią sudarė 156 300 auksinų. Vėliau pulkininkas Bronikovskis sumažino pulko karių skaičių po 5 draugų ir eilinių poras, taigi karių skaičius dalinyje sumažėjo 60.

Po Stanislovo Augusto Poniatovskio elekcijos dalinys buvo perkeltas į LDK kariuomenę paliekant jam tą patį atlyginimą, tačiau dalinyje tarnavo tik 332 kariai, o jų išlaikymui buvo naudojama 461 porcija. Naujuoju pulkininku tapo Aleksandras Koryckis.

Pulką sudarė štabas ir 6 vėliavos. Štabe buvo pulkininkas, 2 vėliavininkai, regentas, felčeris, litaurininkas, kalvis ir profosas. Vieno-

⁶⁵ Iki atsirandant priešakinės sargybos pulkų numeriams, abu totorių pulkai buvo vadinami pulkininkų pavardėmis. Šio pulko vadais buvo A. Koryckis, I. Poniatovskis, J. Goryčius. Aprašyta pagal: *Vigore odebranego Listu Valoris Ordynansu pod Dn. 4 Ru Biežacego Zalecai-ąc Oświadczyć Komplet Głów oraz placy odRu 1717 od której to Datty archywum w Kancelaryi niema ani pamiętnika takowego któren by mogł pamiętać, lecz zpowieści officyera dawną służbę w tym pulku obowiązaniemi pozostaiących donaszam.* LVIA, f. SA, b. 18259, l. 35–37.

⁶⁶ Tarpuvaldžio metu politiškai aktyvūs didikai didindavo savo privačias kariuomenes tiek savo valdų apsaugai, tiek savo politinių planų įgyvendinimui.

⁶⁷ Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės karininkai//Abiejų Tautų Respublikos karininkai 1777–1794. Sąrašai. Kraków, 1999 T. II, p. 227. Išsamesnė informacija iš Bielako priešakinės sargybos pulko aprašymo: *Opisanie Pulku Przedniey Straży LVIA, f. SA, b. 18259, l. 45.*

je vėliavoje buvo rotmistras, leitenantas, vėliavininkas, trimitininkas ir 25 draugų–eilinių poros, iš viso vėliavoje 54 kariai.

1774 metais, pulkininku tapus Ignui Poniatovskiu⁶⁸, draugų–eilinių skaičius vėliavose per vieną porą vėliavoje buvo sumažintas, įsteigiant mulos ir kalvio pareigybes, šiek tiek vėliau, leidus generolui kunigaikščiui Adomui Cartoriskui, – adjutanto pareigybė, padidintos algos felčeriui, regentui, vietininkams ir trimitininkams⁶⁹. Po šių pertvarkymų dalinyje buvo 327 karių etatai⁷⁰.

Bielako (6) priešakinės sargybos pulkas⁷¹. Juozapas Bielas buvo vienas iš žymiausių, o gal ir pats žymiausias Lietuvos kariuomenės veikėjų antrojoje XVIII a. pusėje, puikiai sugebėjęs išlaikyti dalinio karinę drausmę tuo metu, kai visa kariuomenė buvo pasidavusi atsipalaidavimo ir rutininės egzistencijos nuotaikoms. Šią savo nuostatą, susiformavusią per kelerius tyrimų metus galėjau patvirtinti ir analizuodamas Karo departamento dokumentus. Juozapo Bielas pateikti duomenys buvo patys informatyviausi iš visų dalinių pateiktų raportų, informatyvesni ir už svetimšalių autoramento reguliaminus. Jokių dokumentų, kurie būtų saugomi dalinio archyve, J. Bielas nepateikė, jie žuvo karų ir revoliucijų metu⁷², todėl jis, rašydamas raportą, turėjo remtis senų karininkų ir savo atmintimi. Iš pateiktos generolo informacijos vertingiausia yra ta dalis, kurioje aprašytas totorių pulko būvis tarnybos Saksonijos kariuomenėje metu, nes ši informacija yra unikali Lenkijos ir Lietuvos archyvinės medžiagos kontekste. Tik Saksonijos archyvuose saugoma informacija galėtų suteikti daugiau žinių, bet tai ateities tyrimų reikalas.

Bielako pulkas buvo suformuotas 1733 m. iš 6 jau minėtų Poniatovskio vėliavų tais pačiais pagrindais, kaip ir 5-asis pulkas. Pirmuoju

⁶⁸ Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės karininkai//Abiejų Tautų Respublikos karininkai 1777–1794. Sąrašai. Kraków, 1999 T. II, p. 227.

⁶⁹ Raportą surašė plk. Jonas Goryčius (Gorycz)

⁷⁰ Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės karininkai//Abiejų Tautų Respublikos karininkai 1777–1794. Sąrašai. Kraków, 1999 T. II, p. 227.

⁷¹ Opisanie pulku Przedniej Straży Wpysk WXLitt Kommendy General Maiora Jozefa Bielas od którego czasu zarekutowany, wielie kiedy miał osób kompletu y jaką brał Placę. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 45.

⁷² Turima mintyje Baro konfederacijos kovos su Rusijos kariuomene. Atrodo Bielas pulko dokumentai žuvo per Stolovičių mūšį 1771 m. „Ponieważ przez Rewolucyą na woynach tak zagranicznych, iako y tu w Kraiu, dawniejsze papiery Pulkowe wszystkie zginęli, przeto żadnych oryginałów Autentycznych Pulk niema, tylko z pamięci Starych Officyerów I te ze nienadto dawno wszystko działo, jest dobrze wiadomo, a jako Sparawiedliwie opisano tak na dowod Ręką wną podpisuje. Datt. w Kam...zę 27 mca marca 1782 Roku. Jozef Bielas General Maior“. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 45.

pulkininku buvo plk. Siechodzinskis. Pulką sudarė štabas ir 6 vėliavos, o kiti etatai atitiko aukščiau tyrinėtąjį 5-ojo pulko etatą, tik kiekvienoje vėliavoje buvo po 30 draugų–eilinių porų, iš viso 389 kariai, kuriems išlaikyti buvo naudojama 513 porcijų, iš viso gaunant 153 900 auksinų išlaikymą bei 8000 auksinų per dvejus metus uniformoms.

1756 metais, prasidėjus Septynerių metų karui, pulkas, vadovaujamas gen. mjr. Čimbajaus Murza Rudnickio, kariavo prieš Prūsijos karalių Frydrichą II Austrijos pusėje, nes pati Saksonija buvo užimta Prūsijos kariuomenės ir Lietuvos totorių dalinių išlaikyti negalėjo. Kadangi pulkas pasižymėjo kovingumu, buvo nuspręsta padidinti dalinį. 1759 metais dalinys buvo padidintas ir perduotas Juozapui Bielaui. Dalinio štabe atsirado sąskaitininkas (rachmistrz) ir dar 3 felčeriai, iš viso 9 žmonės, vėliavų skaičius buvo padidintas iki 8. Vėliavoje buvo rotmistras, pirmasis leitenantas, antrasis leitenantas, vėliavininkas, trimitininkas ir 60 draugų–eilinių porų, iš viso dalinyje 1009 kariai, kuriems išlaikyti reikėjo 1195 porcijų, arba 358 500 auksinų. Be to, karo metu pulkas gaudavo maistą, pašarą, amuniciją, Imperijos išdas duodavo pinigų kritusiems žirgams pakeisti.

Septynerių metų karui pasibaigus, dalinys grįžo į Saksoniją, kur buvo vėl sumažintas iki prieškarinio dydžio, išskyrus naujai suformuotų vėliavų karininkus, pasižymėjusius kare. Jų atleisti nesinorėta, todėl jie palikti prie štabo kaip neetatiniai, o atsiradus laisvoms vietoms, jie buvo skiriami į vėliavų karininkų vietas. Mirus Augustui III, Saksonijos senatas pulką atleido iš Saksonijos tarnybos ir atidavė Lenkijos Karalystės didžiajam etmonui Krokuvos kaštelionui Branickiui, o konvokacinis seimas nusprendė pulko išlaikymą priskirti LDK išdui. Konfederacijos maršalo Rusios vaivados Augusto Čartorskio įsakymu pulkas buvo perdislokuotas į Lietuvą, kur naujojo valdovo ranka 1764 m. buvo sudarytas naujas etatas. Pulko štabą sudarė pulkininkas, pirmasis leitenantas, 2 antrieji leitenantai, 2 vėliavininkai, regentas, felčeris, litaurininkas ir kalvis. Pulke vėl buvo 6 vėliavos, kiekvienoje iš jų buvo rotmistras, pirmasis leitenantas, antrasis leitenantas, vėliavininkas ir 30 draugų–eilinių porų, taigi dalinio struktūra beveik visiškai atitiko padėtį iki Septynerių metų karo, išskyrus padidėjusį dėl jau minėtų priežasčių karininkų skaičių štabe.

Pradėjus Lietuvos kariuomenei vadovauti gen. ltn. kunigaikščiui Adomui Čartoriskui, kuris stengėsi daugiau reguliarumo ir tvarkos kariuomenei suteikti, buvo paskirti po vieną vietininką ir puskarininkį kiekvienoje vėliavoje, ir tokia tvarka išliko iki 1776 metų reformos.

Generolas J. Bielakas taip pat pateikė skaičiavimus, kiek kainuoja karių išlaikymas, iš kurių galima sužinoti, kaip buvo ginkluoti ir kaip aprenkti priešakinės sargybos kariai. Vienos draugo–eilinio poros ginkluotę sudarė šautuvas, dvi poros pistoletų ir du palašai, visa ši ginkluotė galėjo tarnauti 12 metų, o visas poros metinis išlaikymas kainavo 824 auksinus ir 7 grašius. Toks aprūpinimas, anot J. Bielako, buvo būtinas minimumas papildomai pulkui duodant muzikos instrumentus, galionus puskarininkiams ir transporto vežimus. Visas šis aprašymas rodo, kad LDK išdo duodamų pinigų pulkui ne užteko ir jis nuolatos jautė trūkumą⁷³.

Kiti kavalerijos daliniai

Husarai ir petihorai. Nors įsakymas informuoti vadovybę apie senus reguliامينus buvo adresuotas visų pirma tuo metu egzistavusioms husarų ir petihorų vėliavoms, apie husarų ir petihorų organizaciją nustatančius dokumentus sužinome iš tiriamojo rinkinio tik nuo 1775 metų, ankstesnysis laikotarpis nėra nušviestas, todėl tik trumpai pristatysime tai, kas jau yra žinoma iš istoriografijoje naudotų dokumentų.

1717 metų etatas numatė 6 husarų ir 26 petihorų vėliavas, turėjusias skirtingą žirgų porcijų skaičių.

Vėliavų vadai buvo vadinami ne tik rotmistrais, bet ir pulkininkais, tačiau tai buvo tik paprastas titulas, suteikiamas kai kurių vėliavų rotmistrams. M. Lechas, paskyręs pulkininkų problemai kelėtą puslapių ir pateikęs turtingą karininkų skyrimo faktų medžiagą, saugomą Vyriausiam senųjų aktų archyve Varšuvoje esančio Radvilų archyvo VII dalyje, mūsų nuomone, neteisingai interpretavo pulkininkų skyrimo sistemą. Anot jo, „paskirtųjų pulkininkų pareigybė – tai tik nominalus kai kurių vėliavų leitenantų atitikmuo, nereiškiantis jokių papildomų pareigų ar uždavinių, tačiau labai garbinga juos turintiems“. Su tuo būtų galima sutikti, tačiau akivaizdu, kad pulkininkai buvo skiriami tose vėliavose, kurių rotmistrai buvo nominalūs: Jo Karališkosios Malonybės, Didžiosios buožės, Lauko buožės ir karalaičių vėliavose. Tokia skyrimo tvarka, nors ir neturinti įtakos realiam šių vėliavų sutvarkymui, turėjo tam tikros sistemos

⁷³ Wymiarkowanie wielie rocznego żoldu na potrzeby nieuchronne do usług Rzpłtej dla towarzysza Pulku Przedniej straży Woysk WXLitt stawiając z tego brania żołnierza czyli Poczet Konny y Zbroyny, mieć powinien z Skarbu publicznego. LVIA, f. SA, b. 18259, l. 46.

pobūdį. Panaši sistema buvo ir kituose to meto daliniuose, pavyzdžiui, pėstininkų regimente aukštojo štabo karininkai nominaliai buvo kuopų vadais, tačiau realiai jų pareigas ėjo agregė ir kitokie kapitonai. Husarų ir petihorų atveju aiškiai matome, kad to meto kariuomenė buvo skirta ne tiek krašto gynybai nuo išorės priešų, kiek vidaus tvarkai palaikyti, o dar tiksliau – sudaryti sąlygas krašto didikams ir bajorams gauti karininkų statusą ir šiojią tokią algą. Nesupratus šio principo, negalima suprasti daugumos LDK kariuomenės papročių ir sistemų.

Šiaip vėliavos buvo jungiamos į kelias vadinamąsias divizijas, kurioms priklausė tiek husarų ir petihorų, tiek ir priešakinės sargybos vėliavos. 1736–1762 m. laikotarpiu M. Lechas mini keturias divizijas: Baltarusijos, dislokuotos prie Dniepro upės, Ukrainos prie Pripetės upės, Prūsijos diviziją prie Nemuno upės ir Žemaitijos LDK šiaurinėje dalyje⁷⁴. Nuo 1764 metų žinome apie tris divizijas: Žemaitijos, Lietuvos ir Baltarusijos. Divizijoms vadovavo paskirti regimentoriai, kartu ėję husarų ar petihorų vėliavų pulkininkų ar leitenentų pareigas.

Husarų ir petihorų vėliavų dydis yra sunkiai apskaičiuojamas todėl, kad mažai žinoma apie kokius nors patikrinimus, trūksta duomenų apie ryšį tarp imamo atlyginimo ir realių pareigų atlikimo, o turimi duomenys verčia abejoti, ar šios vėliavos buvo nuolatinė kariuomenė. Nesant atskiro įsakymo, vėliavą sudarydavo tik vietininkas, 2 draugai ir keletas eilinių su trimitininku. Vis tik galima spėti, kad vėliavos buvo mažesnės nuo etate numatytų porcijų tik tiek, kiek žirgų porcijų papildomai ėmė karininkai: husarų vėliavose 22 žirgų porcijos, taigi maždaug tiek vėliavos buvo mažesnės už numatytą etate skaičių⁷⁵, tačiau galutiniam vertinimui trūksta patikimos inspekcijų medžiagos. M. Lecho duomenimis realus karių skaičius vidutiniškai sudarė apie 74–77 procentus etate numatyto skaičiaus⁷⁶. Etatinis karių skaičius vėliavose pateiktas apibūdinant 1717 m. etatą.

Jo Karališkosios Malonybės priešakinės sargybos pulkas. Šio pačio didžiausio LDK priešakinės sargybos pulko medžiaga Karo departamento nepasiekė, todėl čia pateikiame tik jau skelbtus duomenis. Pulką sudarė 10 vėliavų, o vadovavo jam vienas iš rotmistrų, tu-

⁷⁴ Lech M. Jazda autoramentu polskiego wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego dobie saskiej //SMHW, t. VII, cz. 2, Warszawa, 1961, s. 52–66.

⁷⁵ Lech M. Jazda autoramentu polskiego wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego dobie saskiej //SMHW, t. VII, cz. 2, Warszawa, 1961, s. 66–75.

⁷⁶ Lech M. Jazda autoramentu polskiego wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego dobie saskiej //SMHW, t. VII, cz. 2, Warszawa, 1961, s. 79–80.

rinčių pulkininko laipsnį. Apie jokių dalinio štabą žinių neturime, todėl galima drąsiai spėti, kad Jo Karališkosios Malonybės pulkas savo organizacija niekuo nesiskyrė nuo Didžiosios ir Lauko buožės pulkų: iš esmės tai buvo atskiros savarankiškos vėliavos. Pulkininkais, sprendžiant iš M. Lecho medžiagos, buvo totoriai, taigi greičiausiai ir visi dalinio karininkai ir draugai buvo totoriai, kaip tai matome iš 1764–1775 metų laikotarpio duomenų.

IŠVADOS

1. Reguliaminų pagrindu tapo etatas, nustatytas 1717 m. Nebyliajame seime, kuris nustatė tik porcijų principu sudarytą dalinių finansavimo sistemą, o ne dalinių struktūrą. Dalinių struktūrą ir vidinę organizaciją nustatė reguliaminai ir tradicijos. LDK kariuomenės reguliaminai buvo naudojami tik Svetimšalių autoramento daliniuose, Tautiniame autoramente buvo vadovaujamosi tradicijomis.

2. 1717–1775 metų laikotarpiu LDK kariuomenės reguliaminai buvo pagrindiniai dokumentai, lemiantys Svetimšalių autoramento dalinių dydį ir organizaciją, apibrėždami jų struktūrą ir gaunamų algų paskirstymo įvairioms reikmėms sistemą. Jų ištyrimas leidžia ne tik papildyti istoriografijoje žinomus faktus, bet nustatyti kariuomenės struktūrą lemiančius dokumentus ir tikslias jų galiojimo terminų kaitos datas.

3. Tiriami dokumentai leidžia spręsti apie Lietuvos kariuomenės ginkluotę, uniformas, sveikatos apsaugą, hierarchijos ypatybes, karininkų, puskarininkų ir kareivių proporcijas. Kai kurie reguliaminai pateikia konkrečių laikotarpių karininkų pavardžių.

4. Surastų šaltinių analizė leidžia daryti išvadą, kad nepaisant kai kurių skirtumų, atskirų dalinių ir laikotarpių reguliaminiuose pasikeitimai yra nežymūs, neesminiai, o istoriografijoje nusistovėjusi nuomonė, kad 1717–1763 metų kariuomenė buvo statiška ir suvaržyta 1717 m. etato, yra teisinga.

5. 1782 m. vykdytas užklausias apie turėtus reguliaminus ar buvusias tradicijas leido užfiksuoti unikalią informaciją ir apie priešakinės sargybos pulkų istoriją. Nors pateikiama informacija nėra tokia sisteminga kaip reguliaminai, iš jos galima sužinoti beveik tą patį kaip ir iš reguliaminų, tačiau ji yra ne tokia patikima ir joje nesimato kitimo, raidos, nes paremta ne dokumentais, o žmonių atmintimi. Išskirtinę reikšmę turi generolo J. Bielako ir jo karininkų pateikta informacija apie pulko tarnybą Saksonijos ir šv. Romos imperijos (Austrijos) kariuomenėse.

6. Lyginant LDK ir Lenkijos karinius dalinius, pastebimi aki-vaizdūs bendrumai, tačiau LDK daliniai buvo mažesni ir turintys mažiau porcijų, taigi galimybės priartinti juos prie to meto karybos standartų buvo dar mažesnės.

7. Bandytas palyginti LDK kariuomenės dalinių organizaciją su Saksonijos ir Rusijos kariuomenėmis parodė, kokiomis sudė-

tingomis sąlygomis turėjo veikti LDK kariuomenės daliniai, išsprauti į siaurus 1717 metų etato rėmus. LDK kariuomenės regimentai savo dydžiu atitiko 2–3 kaimynų kariuomenės kuopas, o kai kurie organizaciniai bendrumai negalėjo išspręsti kariuomenių sąveikos problemų.

8. Tik du LDK kariuomenės daliniai: Jo Karališkosios Malonybės LDK pėstininkų gvardijos regimentas ir Jo Karališkos Malonybės LDK dragūnų leibregimentas atitiko minimalius Saksonijos kariuomenės reikalavimus, buvo stengiamasi juos įtraukti į kariuomenės mokymo ir modernizavimo procesą, tačiau juose tarnavo daugiausia Saksonijos ir kitų Vokietijos militarinės kultūros kraštų karininkai, tam tikra Vetinų dinastijos atramos Abiejų Tautų Respublikoje bazė.

9. LDK kariuomenės reguliaminių analizė rodo, kad Lietuvos kariuomenė nereagavo į karybos madų pasikeitimus Saksonijos ir kitose kariuomenėse. Reguliaminai buvo keičiami tik pradėjus vadovauti naujiems etmonams. Gvardijos daliniai, kurių šefais buvo patys valdovai, jautė didelę jų ir Saksų dinastijos atveju Saksonijos kariuomenės įtaką, Raitelių leibregimento keliu nuėjo ir karalaičio (Pinsko) dragūnų regimentas.

10. Du totorių pulkai, 1733–1763 metais tarnavę Augusto III tarnyboje, buvo įtraukti į Vidurio Europos karinius įvykius, gerai užsirekomendavo ir tokiu būdu išlaikė aukštą kovingumo ir kitų kariniams daliniams reikalingų privalumų lygį, tuo pačiu įrodydami draugų sistemos, tinkamai taikomos XVIII a. sąlygomis, gyvybingumą. Ne organizacija, o finansavimo dydis, sistema ir galbūt kadru politika nulėmė LDK kariuomenės silpnumą iki pat 1775 metų reformų.

11. 1764–1768 metų reformos turėjo labai nedidelę įtaką kariuomenės finansavimui ir jokios įtakos neturėjo kariuomenės dalių organizacijai – ji liko tokia pati.

12. Reguliaminai nebuvo pajėgūs išspręsti XVIII a. krašto gynybos, nei pačios kariuomenės problemų, tačiau nustatė dalinių gyvenimo ir gaunamų algų paskirstymui reikalingus rėmus ir formas.

TRUMPAS VARTOJAMŲ KARINIŲ ISTORINIŲ TERMINŲ ŽODYNĖLIS

Sąvokos ir terminai. Siekiant palengvinti skaitytojui suprasti tekste pasitaikančius specifinius terminus ir sąvokas, trumpai jas pristatysime. Skliausteliuose pateikiama rašyba LDK kariuomenės dokumentuose, dažniausiai tai to meto lenkų kalboje pasitaikantys germanizmai ar lotynizmai. Rašyba pagal XVIII a. lenkų kalbos taisykles

Adjutantas (adiutant) – įsakymų perdavinėtojas ir raštininkas.

Agregee – jaunesnis, jaunesnysis. Priedas prie karininko laipsnio.

Antrasis leitenantas – leiteneto laipsnis padaliniuose, kur buvo numatytos dvi leitenantų pareigybės, žemesnis už pirmąjį leitenantą.

Artilerijos generolas – aukštasis kariuomenės ir valstybės pareigūnas, atsakingas už visos artilerijos ūkį, arsenalus ir artilerijos korpusą. 1717–1775 m. trečiasis pagal rangą žmogus kariuomenėje, vadovavęs ir pėstininkų regimentams.

Auditorius (audytor) – dalinio teisininkas.

Autoramentas – terminas, reiškias kariuomenės dalį, suorganizuotą vienodais pagrindais. LDK kariuomenėje buvo Svetimšalių ir Tautinis (Lenkų) autoramentai. Svetimšalių autoramentas buvo suorganizuotas pagal kuopų struktūrą su puskarininkių pareigybėmis. Tautiniame autoramente kuopų vietoje buvo vėliavos su draugų pareigybėmis.

Didžiosios buožės – daliniai ir padaliniai, kurių nominaliu šefu buvo didysis etmonas. Tokiu pavadinimu buvo visų kariuomenės rūšių ir porūšių daliniai ir padaliniai, paprastai tai reiškė antrąją vietą po valdovo dalinių.

Divizija – (*di-vido, visi, visum* lot. – suskirstyti dalimis) kariuomenės dalis. Iki 1775 metų LDK kariuomenės tautinės kavalerijos junginys, sudarytas iš husarų, petihorų ir priešakinės sargybos vėliavų, vadovaujamas regimentoriaus.

Dragūnai – universalūs kariai, XVII–XVIII a. pradžioje galėję vykdyti tiek kavalerijos, tiek pėstininkų funkcijas, tačiau Respublikoje amžiaus viduryje tapę kavalerija. Atliko daugiau ugnies palaikymo funkcijas.

Draugas (towarzysz) – tautinės kavalerijos laipsnis, suteikiamas tik bajoriškos kilmės kariui, kuris išgali aprūpinti ginklais, uniforma ir žirgais du karius. Draugas, pats tarnaujantis, vadinamas tarnaujančiu (*towarzysz aktualny*), o tik išrengiantis du eilinius – paprastu (*towarzysz sowity*).

Eilinis (kavalerijoje szeregowy, pacholek pėstininkuose *gemeyn*) – žemiausias kavalerijos ir pėstininkų laipsnis.

Elekcija – visuotinis bajorijos susirinkimas, rinkęs valdovą. Elekciname seime buvo sprendžiami ir kiti, neretai strateginę reikšmę turėję reikalai.

Etatas – seimo patvirtintas dokumentas, kuriame numatytas karių skaičius, kariuomenės struktūra, algos, finansavimo šaltiniai ir kt. Pagrindinis kariuomenės organizaciją apibūdinantis dokumentas.

Familija – Čartoriskių giminės vadovaujama didikų grupuotė, savo gretose sutelkusi nemažai reformatorių.

Furjeris (fourjer) – puskarininkis, atliekantis raštininko pareigas.

Generalkriegskomisarar (Generalkriegskommissar) – pareigūnas, Prūsijos karalystėje prižiūrėjęs mokesčių surinkimą kariuomenės reikalams. XVIII a. pabaigoje karo komisarai rūpinosi atsargų sandėliavimu, kariuomenės rengimu, aprūpinimu maistu ir pašaru. Kokias pareigas jis turėjo eiti LDK kariuomenėje, neaišku.

Flinta – lygiavamzdžio šautuvo su titnagine spyna, naudoto XVII a. pabaigoje – XIX a. I pusėje, pavadinimas.

Grenadierius – XVIII a. pradžioje karys, be tradicinių ginklų turintis rankinių granatų. XVIII a. viduryje – rinktinis pėstininkas, turintis grenadieriaus kepurę. Naudoti ypač pavojingoms rikiuotės vietoms užimti.

Hiberna – mokestis kariuomenei, kilęs iš poreikio aprūpinti kvartinę kariuomenę maistu ir pašaru žiemos metu. Kvartinė kariuomenė buvo nuolatinė Krymo totorių pasienį sauganti kariuomenė, įkurta XVI a. viduryje, žiemą pasitraukianti į vidinius krašto regionus. Pavadinimas kilo nuo lot. *quarto* – ketvirtosios valdovo žemių pajamų dalies, mokamos šiai kariuomenei išlaikyti. Iš tikrųjų buvo mokama penktoji pajamų dalis. XVII a. II pusėje – XVIII a. tiek hiberna, tiek kvarta buvo tiesioginis mokestis kariuomenės reikalams.

Husarai (ussary, hussary) – tradiciškai prestižinė kavalerijos rūšis, iki XVIII a. dėvėjusi lakštinius šarvus su pritvirtintais prie nugaros ar šalmo sparnais. Karinę reikšmę XVIII a. jau praradusi formuotė, turėjusi pačius geriausius žirgus, puošnius drabužius ir geriausią opiją tarp bajorų.

Janyčarai (janiczary) – turkiško pavyzdžio ginklus ir uniformas vilkintys kariai, skirti dažniausiai tvarkai palaikyti, apsaugai ir reprezentacijai.

Jaunesnysis vėliavininkas (podchorąży) – puskarininkis, kurio laipsnis dažniausiai buvo suteikiamas kandidatams į karininkus, kilmingų šeimų atstovams.

Jo Karališkosios Malonybės, JKM (Jego Królewskiej Mosci, JKM) – daliniai ir padaliniai, kurių nominaliu šefu buvo valdovas. Tokiu pavadinimu buvo visų kariuomenės rūšių ir porūšių daliniai ir padaliniai, paprastai tai reiškė pirmą vietą tarp kitų dalinių.

Kapralas (**kaprał**) – jauniausias puskarininkio laipsnis Svetimšalių autoramento daliniuose.

Kaptenarmusas – (kaptenarmus, capitain des armes) sandėlio prižiūrėtojas, kuopininkas.

Kanonierius – artilerijos eilinis.

Kapitonas – kuopos vado rango karininkas.

Kapitonas leitenantas (**kapitan leytnant**) – kuopos, vadinamos vyresniojo karininko vardu, realus vadas. Žemesnis už kapitoną.

Kavalerijos generolas – vyriausias dragūnų dalinių vadas LDK, kuriam nebuvo pavaldūs Tautinio autoramento daliniai.

Kazokai – priešakinės sargybos lengvai ginkluoti kariai, krikščionys. Pavadinimas paminėtas 1717 m. etate, tačiau retai sutinkamas XVIII a. viduryje, vadinant juos tiesiog priešakinės sargybos kariais.

Konvokacija – seimo statusą turintis susirinkimas, nustatęs valdovo rinkimo sąlygas ir krašto valdymą tarpuvaldžio metu, taip pat sprendęs kitus seimo kompetencijoje buvusių klausimus.

Kuopa (kompania) – svetimšalių autoramento padalinys, įjėjęs į regimento sudėtį.

Kvarta – mokestis kariuomenės reikalams, kurį sudarė 1/5 valdovo žemių pajamų.

Kvartirmeisteris (kwaterrnistrz) – dalinio arba kuopos ūkio ir išdo tvarkytojas, galėjęs eiti ir butininko pareigas.

Lauko buožės – daliniai ir padaliniai, kurių nominaliu šefu buvo lauko etmonas. Tokiu pavadinimu buvo visų kariuomenės rūšių ir porūšių daliniai ir padaliniai, paprastai tai reiškė 3-iają vietą po valdovo ir didžiojo etmono dalinių.

Leibregimentas – išskirtinį statusą turintis dalinys, kurio patronu laikomas valdovas. Taip buvo vadinamas JKM dragūnų dalinys.

Leibkuopa – dalinio šefo formaliai vadovaujama kuopa, prie kurios dažniausiai glaudėsi ir visas dalinio štabas.

Leitenantas (porucznik) – kuopos (vėliavos) vado padėjėjas, jaunesnysis karininkas. Tautinio autoramento daliniuose turėjęs labai aukštą rangą, galėjęs vadovauti kavalerijos divizionams.

Liberum veto – Respublikos seime taikytas principas, įtvirtinantis mažumos ir net vieno delegato teisę nepripažinti daugumos priimto nutarimo. XVIII a. jis buvo taikomas žlugdant seimus ir nepatinkančius nutarimus.

Liustratorius (liustrator) – kariuomenės dalinį tikrinantis pareigūnas, inspektorius.

Liutaurai – muzikos instrumentas, sudarytas iš dviejų varinių būgnelių, tvirtinamų prie žirgo nugaros ar ant žemės, padeda išlaikyti žygio taktą. Naudoti kavalerijos daliniuose.

Majoras (maior) – bataliono vado rango karininkas, vyresnysis karininkas, priklausęs aukštesniajam štabui.

Neetatinis – karininkas, kurio pareigybė nenumatyta etate.

Neuburgo valdos – Biržų – Dubingių šakos Radvilų kunigaikščių valdos, paveldėjimo keliu patekusios į Vokietijos Neuburgo kunigaikščių rankas, bet dėl savo reikšmės valstybei neadiduotos. Dėl jų varžėsi visos didikų giminės Lietuvoje XVII a. pabaigoje – XVIII pradžioje.

Nuolatinė kariuomenė – nuolatos algą gaunanti kariuomenė, kuri neišsiskirsto karui pasibaigus. Prancūzijos karalystėje įvesta Liudviko XIV laikais, LDK įstatymais įtvirtinta 1717 m.

Pirmasis leitenantas (premier porucznik) – vyresnysis leitenantas.

Petihorai – kavalerijos rūšis tik LDK kariuomenėje, atitinkanti Lenkijos pancernus arba šarvuočius. Vidutinė kavalerija, naudojusi grandinius šarvus.

Proviantmeisteris (prowiantmeyster) – tiekėjas, aprūpinantis karius maistu ir pašaru bei atsakingas už atsargų saugojimą.

Priešakinė sargyba (straż przednia) – lengvosios kavalerijos pavadinimas LDK ir Lenkijos kariuomenėje.

Pulkininkas (pulkownik) – pulko vado rango vyresnysis karininkas.

Pulkininkas leitenantas (oberstleytnant) – pulko vado pavaduotojas, pavaldus pulkininkui.

Organizacija – bendras kariuomenės struktūros ir jos funkcionavimo pavadinimas.

Palašas – tiesus kardas, skirtas daugiau dūrimui nei kirtimui.

Porcija (porcya) – algų mokėjimo vienetas, lygus vieno eilinio kareivio gaunamai algai. Porcijų skaičius LDK kariuomenėje dažniausiai didesnis už tikrąjį, nes karininkams mokamos algos iš bendro porcijų skaičiaus. Žirgo porcija – kai už tą pačią sumą turi išsilaikyti ir kareivis, ir jo žirgas.

Profosas (profos) – puskarininkis, daboklės prižiūrėtojas.

Rata – pusmetis, algų mokėjimo karininkams ir pačiam daliniui periodas.

Regimentas – Svetimšalių autoramento pulko pavadinimas.

Regimentorius (regimentarz) – visos kariuomenės ar jos dalies vadas, dažnai paskirtas tik tam tikram laikui. XVIII a. regimentoriais buvo skiriami tautinės kavalerijos vėliavų junginių – divizijų vadai. Regimentorius skirdavo ir konfederacijos.

Reguliaminas (Regulamen) – etmono nustatytas dokumentas, kuriuo remianti nustatoma vidaus tvarka daliniuose. Taip pat buvo naudojami muštros ir kiti dokumentai, atitinkantys šiuolaikinius statutus.

Reitarai – XVI–XVIII a. pradžios raitelių rūšis, buvusi ir LDK kariuomenėje.

Rotmistras – kavalerijos pareigūnas, atitinkantis pėstininkų kapitoną, bet tautinėje kavalerijoje turėjęs išskirtinį statusą, dažnai suteikiamas nekariškiams. Priešakinės sargybos pulkuose – vėliavos vadas.

Spontonas (Kurgewer) – puskarininkio valdžios ženklas ir ginklas – trumpakotė ietis su plačiu ir puošniu antgaliu ir kutu.

Štykjunkeris (stücjunker) – vėliavininko atitikmuo artilerijoje, kanonierių kuopoje.

Štabas (sztab, Staab) – dalinio vadovybė. Sudarė trys sudedamosios dalys, nors šaltiniuose dažniausiai minimos tik dvi. Aukštesnysis štabas (Sztab wyższy, Oberstaab) – dalinio vadovybė, žemesnysis štabas (sztab niższy, Unterstaab) – puskarininkiai ir muzikantai, aptarnavę vadovybę ir vykdę specifines, tik visam regimentui reikalingas funkcijas. Vidurinis štabas dažniausiai į atskirą grupę neišskiriamas, tai įvardijamas kaip štabo karininkai, tai kaip žemesniojo štabo nariai: adjutantas, auditorius, regimento kvartirmeisteris, regimento felčeris. Taip pat štabu įvardinama ir dalinio dislokacijos vieta.

Totoriai – priešakinės sargybos karių rūšis, kuriai būdingi mažiausi ir pigiausi žirgai, menkas atlyginimas. Karininkais ir draugais dažniausiai tarnavo Lietuvos totoriai. 1717–1775 m. viena iš geriausiai tvarkomų formuočių LDK kariuomenėje.

Vachmistras (wachmistrz) – aukščiausias puskarininkio laipsnis Svetimšalių autoramento kavalerijoje, atitinkantis feldfebelį pėstininkuose. 1717–1775 m. sutinkamas dragūnų regimentuose.

Vakansiniai pinigai – pinigai, liekantys dalinio kasoje, kai ne visos etatės ir reguliame nustatytos pareigybės yra užimtos. Naudojami dažniausiai vado nuožiūra.

Vėliava (chorągiew) – žemiausias padalinys kavalerijoje, atitinkantis kuopą.

Vėliavininkas (chorąży) – žemiausias karininko laipsnis visuose daliniuose, išskyrus artileriją.

Vietininkas (namiestnik) – tautinės kavalerijos pareigūnas, renkamas draugų metiniame susirinkime. Privalėjo nuolat būti dalinio dislokacijos vietoje, už tai gaudavo priedą prie algos, kurį surinkdavo visi vėliavos draugai. Realiai kavalerijos vėliavai vadovavęs pareigūnas.

REZIUMĖ

1782 metų kovo 4 d. Abiejų Tautų Nuolatinės tarybos Karo departamentas pasiuntė kai kuriems Lietuvos kariuomenės daliniams įsakymus atsiųsti visus turimus senus reguliامينus, o jei tokių nebūtų – seniai tarnaujančių karininkų atsiminimus apie dalinio sudėtį, organizaciją, ginkluotę ir kitus dalykus. Įgalioti karininkai: pulkininkas leitenantas Grigas Volanas (Grzegorz Wolań) ir mjr. Vygandas (Wigand) gautą iš dalinių departamento medžiagą perrašė ar tiesiog surišo į vieną Karo komisijos fondui priklausančią knygą, šiuo metu esančią Lietuvos valstybės istorijos archyvo senųjų aktų karo komisijos fonde Nr. 18259. Ši unikali medžiaga ir tapo pagrindu šiam straipsniui.

Reguliaminių pagrindu tapo etatas, nustatytas 1717 m. Nebyliajame seime, kuris nustatė tik porcijų principu sudarytą dalinių finansavimo sistemą, o ne dalinių struktūrą. Dalinių struktūrą ir vidinę organizaciją nustatė reguliaminai ir tradicijos. LDK kariuomenės reguliaminai buvo naudojami tik Svetimšalių autoramento daliniuose, Tautiniame autoramente buvo vadovaujamosi tradicijomis.

Svetimšalių autoramento pėstininkams skirti 1717, 1737, 1764 metų reguliaminai, raiteliams 1734, 1737, 1744, [1768m.] metų reguliaminai. 1717–1775 metų laikotarpiu LDK kariuomenės reguliaminai buvo pagrindiniai dokumentai, lemiantys svetimšalių autoramento dalinių dydį ir organizaciją, apibrėždami jų struktūrą ir gaunamų algų paskirstymo įvairioms reikmėms sistemą. Jų ištyrimas leidžia ne tik papildyti istoriografijoje žinomus faktus, bet nustatyti kariuomenės struktūrą lemiančius dokumentus ir tiksliai jų galiojimo terminų kaitos datas. Tiriama dokumentai leidžia spręsti apie Lietuvos kariuomenės ginkluotę, uniformas, sveikatos apsaugą, hierarchijos ypatybes, karininkų, puskarininkų ir kareivių proporcijas. Kai kurie reguliaminai pateikia konkrečių laikotarpių karininkų pavardžių.

1782 m. vykdytas užklausias apie turėtus reguliامينus ar buvusias tradicijas leido užfiksuoti unikalią informaciją ir apie priešakinės sargybos pulkų istoriją. Nors pateikiama informacija nėra tokia sisteminga, kaip reguliaminai, iš jos galima sužinoti beveik tą patį kaip ir iš reguliaminių, tačiau ji yra ne tokia patikima ir joje nesimato kitimo, raidos, nes paremta ne dokumentais, o žmonių atmintimi. Išskirtinę reikšmę turi generolo J. Bielako ir jo karininkų pateikta informacija apie pulko tarnybą Saksonijos ir šv. Romos imperijos (Austrijos) kariuomenėse.

Surastų šaltinių analizė leidžia daryti išvadą, kad nepaisant kai kurių skirtumų, atskirų dalinių ir laikotarpių reguliaminuose yra nežymūs, neesminiai pakeitimai, istoriografijoje nusistovėjusi nuomonė, kad 1717–1763 metų kariuomenė buvo statiška ir suvaržyta 1717 m. etato, yra teisinga. Lyginant LDK ir Lenkijos karinius dalinius, pastebimi akivaizdūs bendrumai, tačiau LDK daliniai buvo mažesni ir turintys mažiau porcijų, taigi galimybės priartinti juos prie to meto karybos standartų buvo dar mažesnės.

Bandymas palyginti LDK kariuomenės dalinių organizaciją su Saksonijos ir Rusijos kariuomenėmis parodė, kokiomis sudėtingomis sąlygomis turėjo veikti LDK kariuomenės daliniai, išprausti į siaurus 1717 metų etato rėmus. LDK kariuomenės regimentai savo dydžiu atitiko 2–3 kaimynų kariuomenės kuopas, o kai kurie organizaciniai bendrumai negalėjo išspręsti kariuomenių sąveikos problemų.

Tik du LDK kariuomenės daliniai: Jo Karališkosios Malonybės LDK pėstininkų gvardijos regimentas ir Jo Karališkosios Malonybės LDK dragūnų leibregimentas atitiko minimalius Saksonijos kariuomenės reikalavimus, buvo stengiamasi juos įtraukti į kariuomenės mokymo ir modernizavimo procesą, tačiau juose tarnavo daugiausia Saksonijos ir kitų Vokietijos militarinės kultūros kraštų karininkai, tam tikra Vetinų dinastijos atramos Abiejų Tautų Respublikoje bazė.

LDK kariuomenės reguliaminų analizė rodo, kad Lietuvos kariuomenė nereagavo į karybos madų pasikeitimus Saksonijos ir kitoje kariuomenėse. Reguliaminai buvo keičiami tik pradėjus vadovauti naujiems etmonams. Gvardijos daliniai, kurių šefais buvo patys valdovai, jautė didelę jų ir Saksų dinastijos atveju Saksonijos kariuomenės įtaką, Raitelių leibregimento keliu nuėjo ir karalaičio (Pinsko) dragūnų regimentas.

Du totorių pulkai, 1733–1763 metais tarnavę Augusto III tarnyboje, buvo įtraukti į Vidurio Europos karinius įvykius, gerai užsirekomendavo ir tokiu būdu išlaikė aukštą kovingumo ir kitų kariniams daliniams reikalingų privalumų lygį, tuo pačiu įrodydami draugų sistemos, tinkamai taikomos XVIII a. sąlygomis, gyvybingumą. Ne organizacija, o finansavimo dydis, sistema ir galbūt kadru politika nulėmė LDK kariuomenės silpnumą iki pat 1775 metų reformų.

1764–1768 metų reformos turėjo labai nedidelę įtaką kariuomenės finansavimui ir jokios įtakos neturėjo kariuomenės dalinių organizacijai – ji liko tokia pati.

Reguliamai nebuvo pajėgūs išspręsti XVIII a. krašto gynybos nei pačios kariuomenės problemų, tačiau nustatė dalinių gyvenimo ir gaunamų algų paskirstymui reikalingus rėmus ir formas.

Įteikta 2002-11-15

RÉSUMÉ

Les documents réglementant l'organisation de l'armée lituanienne 1717–1775.

Dr. Valdas Rakutis

Musée de la Guerre Vytautas le Grand

L'armée du Grand-Duché de Lituanie était une institution indépendante, des processus caractéristiques à la République des Deux Peuples et plusieurs particularités locales ont eu une influence sur la formation de celle-ci. En 1717, il a été décidé de rendre l'armée permanente en Pologne et en Lituanie. Les cadres nommés par la diète et les documents normatifs – règlements ratifiés par les hetmans- ont généralement fixé la structure et l'organisation de l'armée et de ses unités.

La base de tous les règlements utilisés pendant la période 1717-1775 devient le cadre, nommé en 1717 à la Diète muette⁷⁷, qui déterminait uniquement le système de financement des unités formé sur le principe des portions et non pas la structures des unités. Les règlements et les traditions fixaient la structure et l'organisation interne des unités. Les règlements de l'armée du Grand-Duché de Lituanie étaient uniquement utilisés dans les unités des pays étrangers, les nationales étaient inspirées par les traditions. Les règlements déterminaient la taille et l'organisation des unités, définissaient leur structure et le système de répartition des traitements reçus pour des besoins divers.

L'analyse des sources trouvées permet de conclure que, malgré des différences imperceptibles des différentes unités et périodes, les changements dans les règlements sont insignifiants et non essentiels, l'opinion formée dans l'historiographie, que l'armée des années 1717-1763 était statique et limitée par les cadres de 1717, est juste.

Une demande d'information, faite en 1782, sur les règlements ou les anciennes traditions a permis de fixer une information unique et une histoire des régiments de la garde avancée.

En comparant les unités militaires du Grand-Duché de Lituanie et de la Pologne, on observe des traits communs manifestes, les unités du Grand-Duché étaient pourtant plus petites et avaient moins

de divisions, et les possibilités de les rapprocher des standards de l'art de la guerre de l'époque étaient encore moindres.

Une tentative de comparer l'organisation des unités de l'armée du Grand-Duché de Lituanie avec les armées saxonne et russe a montré que les régiments de l'armée du Grand-Duché correspondaient par leur taille à 2-3 compagnies des armées voisines, mais certains traits communs dans l'organisation ne pouvaient résoudre des problèmes de liaison des armées.

Il y avait seulement deux unités dans l'armée du Grand-Duché: le régiment de la garde d'infanterie de Sa Gracieuse Majesté du Grand-Duché et le régiment du corps des dragons de Sa Gracieuse Majesté du Grand-Duché correspondaient aux demandes minimales de l'armée saxonne, et pourtant servaient la plupart des officiers de Saxe et des autres régions de culture militaire allemande.

L'analyse des règlements de l'armée du Grand-Duché de Lituanie montre que l'armée lituanienne n'a pas réagi aux changements de mode dans l'art de la guerre en Saxe et dans les autres armées.

Deux régiments tatares, qui avaient servi pendant la période 1733-1763 sous Auguste III, ont participé aux événements militaires de l'Europe Centrale, ils avaient une bonne réputation de sorte qu'ils maintenaient un niveau élevé de combativité et autres exigences nécessaires aux unités militaires. Ce ne fut pas l'organisation, mais le montant du financement, le système et, peut-être, la politique des cadres ont déterminé l'affaiblissement de l'armée du Grand-Duché de Lituanie jusqu'aux réformes mêmes de 1775.

Les réformes de 1764-1768 ont eu peu d'influence sur le financement de l'armée et aucune influence sur l'organisation des unités de l'armée qui resta comme elle était.

Les règlements n'étaient pas capables de résoudre les problèmes de l'armée et de défense du pays au XVIIIe siècle, ils ont pourtant fixé des cadres et des formes pour la vie des unités et la répartition des traitements reçus.